

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

ДО ЗАХИСТУ
завідувач кафедри
світової політики, дипломатії
та туристичного бізнесу
доц. Парфіненко А.Ю.

Кваліфікаційна магістерська робота

**на тему: «Перспективи розвитку адаптивного туризму як
інструменту реалізації принципів сталості в Україні»**

Виконав: студент 2 курсу, групи УТМ-61
Спеціальності 242 «Туризм і рекреація»
Зубрійчук Євгеній Олексійович

(прізвище та ініціали)

Керівник: к.е.н., доц. Гапоненко Г.І.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: к.е.н., доц. Мірошніченко Т.М.

(прізвище та ініціали)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____

кількість балів: _____

Голова Екзаменаційної комісії

(підпис)

Покоłodна М. М.

(прізвище та ініціали)

Харків – 2025 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу
Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень) другий
(магістерський)
Напрямок підготовки
Спеціальність 242 «Туризм і рекреація»

ЗАТВЕРДЖУЮ

завідувач кафедри світової
політики, дипломатії та
туристичного бізнесу
Доц. Парфіненко А.Ю.

“ _____ ” _____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ (ПРОЕКТ)
Зубрійчука Євгенія Олексійовича

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи «Перспективи розвитку адаптивного туризму як інструменту
реалізації принципів сталості в Україні»

керівник роботи _____ Гапоненко Ганна Ігорівна, к.е.н., доцент.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від 05.06.2025 № 4001-5/1388

2. Строк подання студентом роботи 20.11.2025 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

розкрити сутність і принципи сталого розвитку в туристичній сфері;
охарактеризувати теоретичні засади адаптивного туризму та його соціальну
роль; проаналізувати міжнародний досвід розвитку інклюзивного та
адаптивного туризму; здійснити оцінку сучасного стану доступності
інфраструктури та послуг в Україні; ідентифікувати основні бар'єри розвитку
адаптивного туризму; визначити стратегічні напрями інтеграції принципів

сталості у розвиток адаптивного туризму; розробити концепцію розвитку адаптивного туризму в Україні.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Розділ 1. Теоретико-методологічні засади адаптивного туризму в контексті сталого розвитку
2	Розділ 2. Аналіз стану і проблеми розвитку адаптивного туризму в Україні
3	Розділ 3. Перспективи розвитку адаптивного туризму в Україні як інструменту сталості

5. Дата видачі завдання 01.09.2025 р.

Студент

підпис

Є.О. Зубрійчук

ініціали, прізвище

Керівник роботи

підпис

Г.І. Гапоненко

ініціали, прізвище

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	6
1.1. Сутність і принципи сталого розвитку у сфері туризму	6
1.2. Теоретичні засади адаптивного туризму: сутність, види, соціальна роль	11
1.3. Методологічні основи дослідження адаптивного туризму та індикатори сталості	20
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	25
2.1. Аналіз зарубіжного досвіду розвитку адаптивного туризму як інструменту сталого розвитку	25
2.2. Аналіз сучасного стану інфраструктури та послуг у сфері адаптивного туризму	31
2.3. Основні проблеми та бар'єри розвитку адаптивного туризму в Україні	38
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ЯК ІНСТРУМЕНТУ СТАЛОСТІ	50
3.1. Стратегічні напрями інтеграції принципів сталого розвитку в адаптивний туризм	50
3.2. Концепція розвитку адаптивного туризму в Україні .	57
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасне суспільство стикається з масштабними соціальними, економічними та екологічними викликами, що вимагають переформатування традиційних підходів до розвитку туристичної сфери. Значне загострення питань соціальної нерівності, воєнні події в Україні, зростання кількості людей з інвалідністю та маломобільних груп населення зумовлюють необхідність створення інклюзивного середовища, яке забезпечить рівний доступ до туристичних ресурсів та можливостей для всіх громадян. У цьому контексті адаптивний туризм стає стратегічно важливим інструментом реалізації принципів сталого розвитку, спрямованих на забезпечення соціальної справедливості, підвищення якості життя та зміцнення людського потенціалу.

Адаптивний туризм охоплює широкий спектр підходів і практик, що забезпечують доступність інфраструктури, інформаційних ресурсів, послуг, туристичних продуктів та дестинацій для осіб із різними формами інвалідності, людей похилого віку, родин із дітьми, а також осіб, потреби яких потребують індивідуалізації. У світовій практиці інклюзивність розглядається як обов'язкова складова сталого розвитку, а розвиток адаптивного туризму – як критичний чинник формування конкурентоспроможних туристичних дестинацій.

Для України питання інклюзивності туристичних послуг стає особливо актуальним у повоєнний період, коли потреба у реабілітації, соціальній адаптації та доступних рекреаційних послугах стрімко зростає. Водночас рівень доступності туристичної інфраструктури залишається недостатнім через наявність бар'єрів архітектурного, інформаційного, організаційного та соціального характеру. Саме тому системне дослідження розвитку адаптивного туризму як інструменту реалізації принципів сталості є важливим напрямом удосконалення державної політики, модернізації туристичної галузі та розвитку інклюзивного суспільства.

Ступінь вивченості проблеми. Питанням сталого та інклюзивного розвитку туристичної сфери присвячені праці таких науковців, як Г. Гапоненко, Н. Гуляєва, В. Кифяк, О. Любіцева, М. Мальська, А. Парфіненко, П. Подлепіна, Т. Ткаченко, М. Писаревський, М. Поколодна, Л. Черчик, а також зарубіжних дослідників: A. Darcy, S. Shaw, N. Scott, M. Sedgley, A. Buhalis та ін. Їхні роботи висвітлюють концептуальні засади інклюзивності в туризмі, моделі доступності, проблеми соціальної інтеграції та досвід впровадження адаптивних практик у світі. Проте в умовах українських реалій питання розвитку адаптивного туризму в контексті сталого розвитку потребує комплексного підходу, системного аналізу бар'єрів та формування узгодженої концепції його розвитку.

Об'єктом дослідження магістерської роботи є процеси розвитку адаптивного туризму в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні, організаційні та практичні засади розвитку адаптивного туризму як інструменту реалізації принципів сталого розвитку.

Метою дослідження є наукове обґрунтування перспектив розвитку адаптивного туризму в Україні та розробка концепції його інтеграції у стратегію сталого розвитку держави.

У процесі дослідження були поставлені такі завдання:

- розкрити сутність і принципи сталого розвитку в туристичній сфері;
- охарактеризувати теоретичні засади адаптивного туризму та його соціальну роль;
- проаналізувати міжнародний досвід розвитку інклюзивного та адаптивного туризму;
- здійснити оцінку сучасного стану доступності інфраструктури та послуг в Україні;
- ідентифікувати основні бар'єри розвитку адаптивного туризму;
- визначити стратегічні напрями інтеграції принципів сталості у розвиток адаптивного туризму;

- розробити концепцію розвитку адаптивного туризму в Україні.

Для вирішення поставлених завдань було використано такі *методи дослідження*:

- аналітичний – для опрацювання наукових джерел та законодавчих документів;
- метод порівняльного аналізу – для вивчення міжнародного досвіду;
- статистичний – для аналізу даних щодо стану доступності туристичних об'єктів та послуг;
- графічний – для візуалізації результатів дослідження;
- метод системного підходу – для комплексного аналізу проблеми;
- метод моделювання – для формування концепції розвитку адаптивного туризму.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел; містить 78 сторінок тексту, 7 рисунків і 15 таблиць. Список використаних джерел включає 58 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1.1. Сутність і принципи сталого розвитку у сфері туризму

Сталий туризм розглядається як форма організації туристичної діяльності, що забезпечує довготривалу життєздатність туристичних дестинацій, сприяє добробуту місцевого населення та збереженню екосистем, не порушуючи можливостей майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. Його сутність полягає у досягненні балансу між трьома ключовими компонентами – економічним, соціальним та екологічним, що вимагає комплексного підходу до планування, регулювання й управління туристичною діяльністю.

Поняття сталого розвитку туризму сформувалося внаслідок еволюції глобальної концепції сталого розвитку, визначеної у доповіді Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку «Наше спільне майбутнє» (1987 р.), де вперше було задекларовано необхідність гармонізації економічного зростання, соціального прогресу та екологічної рівноваги. У сфері туризму ця ідея набула практичного втілення в документах Всесвітньої туристичної організації ООН (UNWTO), зокрема у «Глобальному етичному кодексі туризму» (1999 р.) та «Манільській декларації про світовий туризм» (1980 р.), де підкреслюється, що розвиток туризму має відбуватися на засадах відповідальності, рівності, участі місцевих громад і збереження природної та культурної спадщини [56-58].

Сталий розвиток у сфері туризму постає як комплексна система, яка вимагає поєднання економічної ефективності, екологічної безпеки та соціальної справедливості в діяльності туристичної галузі. У цьому контексті ключовою є не лише економічна складова – зростання доходів від туризму та створення робочих місць – але й раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, збереження культурної спадщини,

забезпечення довготривалої життєздатності туристичних дестинацій із мінімізацією негативних наслідків для навколишнього середовища та місцевих спільнот. Таким чином, сутність сталого розвитку в туризмі полягає у формуванні моделі, коли задоволення потреб туристів і приймаючої сторони здійснюється без шкоди можливостям майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

В Україні концепція сталого розвитку туризму поступово інтегрується у державну політику та законодавче поле. Закон України «Про туризм» (1995 р., із подальшими змінами) визначає основні засади розвитку туристичної галузі з урахуванням принципів сталості, зокрема щодо раціонального використання природних ресурсів, охорони довкілля та збереження культурної спадщини. Ці положення корелюють із положеннями Стратегії сталого розвитку України до 2030 року, а також із Цілями сталого розвитку ООН, прийнятими у 2015 р., де туризм визначається важливим інструментом сприяння сталому економічному зростанню, зайнятості та соціальній інтеграції.

Законом України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР, який встановлює правові, організаційні та соціально-економічні засади національної політики у сфері туризму. Важливими також є зміни до цього закону: зокрема Закон України № 2673 «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» (29 квітня 2021 р.), який розширює поняття «готель», «готельна послуга», «схоже місце розміщення», а також дає можливість не лише власникам, але й користувачам нерухомості подавати заявки на облаштування туристичної інфраструктури [1].

Крім цього, законопроект № 4162 «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» та деяких інших законодавчих актів щодо основних засад розвитку туризму» вже прийнято за основу і він має на меті створення єдиної інформаційної системи туризму, впровадження державного стратегічного планування у туризмі, а також регулювання сталого розвитку туристичної індустрії.

Ще одним прикладом нормативної підтримки є законопроект № 3851 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної підтримки культури, туризму та креативних індустрій», який передбачає, зокрема, знижену ставку ПДВ у 7 % для готельного розміщення – аспект «соціальної доступності» і заохочення туристичної діяльності [8].

Процес упровадження принципів сталого розвитку в туризмі означає, що туристичні оператори, готельні підприємства, місцеві влади та громади повинні враховувати не тільки економічну рентабельність, але й вплив своєї діяльності на навколишнє середовище та на соціокультурну ситуацію в приймаючій спільноті. Зокрема, проєкт Закону № 4162 прямо в статті 26 передбачає обов'язок туристичних підприємств мінімізувати або усунути шкідливий вплив на довкілля та соціокультурне середовище і компенсовувати заподіяне. Цей підхід корелює з міжнародними положеннями, згідно з якими сталий туризм передбачає збереження природних і культурних ресурсів, впровадження заходів екологічного менеджменту, а також активне залучення місцевих громад у процес планування та реалізації туристичних стратегій.

Принципи сталого розвитку в туризмі можна інтерпретувати як систему орієнтирів, які мають враховуватися при формуванні політики та практики туристичної діяльності. З огляду на нормативно-правову базу України це означає, що при розробці державних програм, регіональних стратегій чи місцевих планів розвитку туризму має бути закладено пріоритет збереження природно-ресурсного потенціалу, мінімізації негативного впливу, підтримання і розвитку культурно-історичних цінностей, забезпечення включеності місцевого населення та підвищення якості та доступності туристичних послуг. Так, у новій нормативній пропозиції щодо законодавчої модернізації акцент робиться на тому, що категоризація готелів, система туристичної реєстрації, інформаційні платформи мають бути інструментами не лише розвитку бізнесу, але і контролю за дотриманням стандартів сталості.

Витоки цих принципів сягають доповіді Комісії Брундтланд «Наше спільне майбутнє» (1987 р.), де вперше було сформульовано ідею міжпоколінної відповідальності, а подальший розвиток вони отримали в документах Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), Глобальному етичному кодексі туризму (1999 р.), Порядку денному ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року, а також у Стратегії сталого розвитку України. Для систематизації підходів до розуміння сталості туристичної діяльності розглянемо основні принципи сталого розвитку у сфері туризму (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Принципи сталого розвитку у сфері туризму

№	Принцип	Зміст принципу	Джерело / нормативна основа
1	Економічна ефективність і конкурентоспроможність	Туристична діяльність має забезпечувати стабільний економічний розвиток регіону, раціональне використання ресурсів і створення робочих місць без виснаження природного потенціалу.	Глобальний етичний кодекс туризму (UNWTO, 1999); Стратегія сталого розвитку України 2030.
2	Екологічна відповідальність	Усі види туризму повинні здійснюватися з урахуванням екологічної ємності території, мінімізації негативного впливу на екосистеми, збереження біорізноманіття та відновлення природного середовища.	Декларація Ріо про навколишнє середовище і розвиток (1992); UNWTO <i>Tourism and the Sustainable Development Goals</i> (2017).
3	Соціальна справедливість та інклюзивність	Забезпечення рівного доступу до туристичних ресурсів для всіх верств населення, розвиток адаптивного та інклюзивного туризму, участь місцевих громад у процесах планування і прийняття рішень.	Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006); UNWTO <i>Inclusive Recovery Guide</i> (2021).
4	Культурна автентичність і міжкультурна повага	Туризм має сприяти збереженню місцевої культурної спадщини, традицій і способу життя, підтримуючи міжкультурний діалог і взаєморозуміння між народами.	Манільська декларація про світовий туризм (1980); Глобальний етичний кодекс туризму (UNWTO, 1999).

5	Участь місцевих громад (community-based approach)	Місцеве населення повинно отримувати прямі соціально-економічні вигоди від туризму, брати участь у його плануванні та управлінні.	UNWTO <i>Tourism for Rural Development</i> (2020); OECD <i>Tourism Trends and Policies</i> (2022).
6	Міжпоколінна рівновага	Туристична діяльність має враховувати потреби майбутніх поколінь, не створюючи ризиків виснаження природних і культурних ресурсів.	Доповідь «Наше спільне майбутнє» (1987); Цілі сталого розвитку ООН (2015).
7	Інноваційність та адаптивність	Впровадження новітніх технологій, «зелених» стандартів і цифрових рішень, що забезпечують підвищення ефективності туристичних послуг і зменшення екологічного сліду.	Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP, 2019); Європейська зелена угода (2020).

Складено автором за матеріалами: [45; 52-54; 56-58]

Узагальнення принципів сталого розвитку у сфері туризму засвідчує, що вони мають інтегрований характер і охоплюють економічні, соціальні, екологічні та культурні аспекти. Центральною ідеєю є баланс між задоволенням потреб сучасного туриста, збереженням ресурсів для майбутніх поколінь та підвищенням якості життя місцевих громад.

Впровадження цих принципів потребує системного державного регулювання, розвитку партнерства між владою, бізнесом і громадянським суспільством, а також підвищення рівня екологічної та соціальної відповідальності туристичних операторів. У сучасних умовах зростає значення адаптивності туристичних систем, що дозволяє поєднати сталість із гнучкістю реагування на глобальні виклики – кліматичні зміни, кризові ситуації, технологічні трансформації.

Таким чином, принципи сталого розвитку виступають методологічною основою для побудови політики адаптивного туризму як ключового інструменту реалізації концепції сталості у XXI столітті.

В контексті українського досвіду вказане означає, що відсутність єдиного сучасного нормативного акту, який охоплював би всі аспекти сталого

туризму – економічні, екологічні, соціальні – створює виклик для їх інтеграції. Зокрема, дослідження вказують, що законодавство туристичної галузі фрагментарне, і потребує уніфікації та узгодження з міжнародними стандартами (наприклад, Європейського Союзу) та кращого врахування принципів сталості. Тому одним із важливих завдань для української політики у сфері туризму є адаптація нормативно-правової бази до реалій сталого розвитку, включаючи екологічний моніторинг, вимоги до доступності, оцінку впливу туристичних потоків на місцеву інфраструктуру і соціальну сферу.

Отже, сутність сталого розвитку у сфері туризму в Україні охоплює як концептуальний, так і нормативно-правовий вимір. На концептуальному рівні він передбачає системний, міждисциплінарний підхід до туристичної діяльності, спрямований на забезпечення довготривалої життєздатності туристичних дестинацій та задоволення потреб усіх зацікавлених сторін. На нормативно-правовому рівні він вимагає впровадження відповідної законодавчої бази, механізмів контролю та стандартизації, які б дозволяли перевести принципи сталості із теорії в практику. Українські нормативно-правові акти – як Закон «Про туризм», відповідні зміни до нього, а також законодавчі ініціативи напряду пов'язані із розвитком сталого туризму – складають основу правового забезпечення цієї моделі, хоча вони потребують подальшої модернізації та адаптації.

1.2. Теоретичні засади адаптивного туризму: сутність, види, соціальна роль

Адаптивний туризм є відносно новим і водночас стратегічно важливим напрямом сучасної туристичної діяльності, який формується на перетині соціальної політики, рекреаційної географії, реабілітаційної педагогіки та економіки туризму. Його теоретичне підґрунтя базується на ідеї забезпечення рівного доступу до туристичних ресурсів і послуг для всіх категорій

населення, незалежно від фізичних можливостей, віку, стану здоров'я чи соціального статусу. В основі цього підходу лежить принцип соціальної інклюзії, який передбачає створення умов для повноцінної участі осіб з особливими потребами, людей похилого віку, ветеранів, сімей із дітьми та інших груп, що потребують спеціальної організації відпочинку, у туристичній діяльності на рівних правах.

Формування адаптивного туризму як окремого напрямку соціально орієнтованої туристичної діяльності є результатом тривалого процесу еволюції світових підходів до туризму, інвалідності, соціальної рівності та сталого розвитку. Його поява зумовлена поступовою зміною парадигми – від медичного підходу до інвалідності, що акцентував увагу на фізичних обмеженнях людини, до соціальної моделі, у якій головним завданням є усунення бар'єрів та створення умов для участі всіх категорій населення у туристичному процесі.

Розвиток адаптивного туризму можна простежити через низку історичних етапів, які відображають зміну ціннісних орієнтирів у світовій туристичній практиці, формування нормативно-правової бази, впровадження інклюзивних стратегій та розширення доступності туристичних послуг (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Етапи становлення та розвитку адаптивного туризму в світі

№	Період	Характеристика етапу	Ключові події, документи, організації
1	1950–1970-ті роки	Формування передумов соціально орієнтованого туризму. Туризм розглядається як елемент оздоровлення та реабілітації. У цей час розвиваються програми рекреації для ветеранів та осіб з інвалідністю після Другої світової війни.	Заснування Всесвітньої туристичної організації (UNWTO, 1975). Активізація руху за права людей з інвалідністю (ООН, 1971 – Декларація про права інвалідів).
2	1980–1990-ті роки	Становлення концепції «туризму для всіх» (Tourism for All). Поширення ідей безбар'єрного середовища та рівного доступу до відпочинку. Починається розробка стандартів	Манільська декларація про світовий туризм (1980); Всесвітня програма дій стосовно інвалідів (ООН, 1982); Конвенція про права

		доступності у готельному та транспортному секторі.	осіб з інвалідністю (ООН, розробка з 1990-х).
3	2000–2010-ті роки	Інституціоналізація понять <i>accessible tourism</i> , <i>inclusive tourism</i> і <i>adaptive tourism</i> . У туризмі поширюються принципи сталого розвитку, зростає увага до універсального дизайну та інклюзивного планування.	Прийняття Глобального етичного кодексу туризму (UNWTO, 1999); Декларація ООН про права осіб з інвалідністю (2006); створення Європейської мережі доступного туризму (ENAT, 2006).
4	2010–2020-ті роки	Концептуальне оформлення адаптивного туризму як складової соціальної та екологічної сталості. У фокусі – цифрова трансформація, адаптація до кліматичних і демографічних змін, розширення прав меншин.	Публікації UNWTO <i>Manual on Accessible Tourism for All</i> (2016); Стратегія сталого розвитку ООН-2030; ініціативи ЄС «Barrier-Free Europe» (2018).
5	2020-ті роки – сьогодні	Поглиблення змісту адаптивного туризму: перехід від вузької соціальної адаптації до комплексної адаптивності системи туризму – до кліматичних, технологічних, епідеміологічних та соціальних викликів.	Розвиток концепції <i>resilient & adaptive tourism</i> у документах UNWTO (2021–2024); поява державних стратегій інклюзивного туризму (Канада, Австралія, ЄС).

Складено автором за матеріалами: [45; 52-54; 56-58]

Аналіз етапів становлення адаптивного туризму засвідчує його тісний зв'язок із глобальними процесами соціальної модернізації, гуманізації суспільства та формуванням концепції сталого розвитку. Спочатку адаптивний туризм виникав як елемент соціальної політики – інструмент реабілітації та оздоровлення, проте з часом він перетворився на комплексну модель, що поєднує економічну, соціальну, екологічну та культурну складові. Сучасний етап розвитку характеризується переходом від ідеї «туризму для осіб з інвалідністю» до ширшого розуміння адаптивності як здатності туристичної системи реагувати на глобальні зміни. Таким чином, адаптивний туризм постає не лише як соціальний феномен, але й як стратегічна складова політики сталого розвитку, орієнтована на інклюзивність, рівність можливостей і стійкість туристичних дестинацій.

У процесі становлення адаптивного туризму як окремого напрямку наукових досліджень сформувалася низка підходів до його визначення. Різні автори та міжнародні організації інтерпретують це поняття крізь призму

соціальної інклюзії, реабілітації, безбар'єрності та адаптації туристичного середовища до потреб різних категорій населення. Незважаючи на варіативність термінології – *adaptive tourism*, *inclusive tourism*, *accessible tourism* – усі визначення об'єднує ідея створення умов для повноцінної участі людини у туристичному процесі незалежно від фізичних, соціальних чи когнітивних обмежень.

Але попри певну спільність цілей, кожне з цих понять має власну семантичну й концептуальну специфіку, що визначає його місце у системі сучасної туристичної науки та практики.

Поняття доступного туризму (*accessible tourism*) сформувалося під впливом міжнародних правових документів, зокрема Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (2006 р.), і передбачає створення умов, за яких усі люди, незалежно від віку, стану здоров'я чи фізичних можливостей, мають можливість подорожувати, користуватися туристичними послугами та брати участь у рекреаційній діяльності без бар'єрів. У цьому контексті доступність розглядається переважно як технічна та інфраструктурна категорія, що включає фізичну безперешкодність середовища, спеціальне обладнання, транспортні рішення, інформаційну зрозумілість і безпечність об'єктів туристичної інфраструктури. Тобто її головна мета – усунути фізичні, інформаційні та комунікаційні бар'єри, які обмежують участь людини у туристичному процесі [41].

На відміну від цього, інклюзивний туризм (*inclusive tourism*) має ширший соціально-культурний зміст і охоплює не лише фізичну доступність, але й принципи рівності, поваги до різноманіття та соціальної інтеграції. Інклюзивність у туризмі передбачає створення умов, за яких усі групи населення – незалежно від соціального статусу, віку, статі, етнічної належності чи рівня доходів – можуть брати участь у туристичній діяльності на рівних засадах. Це поняття має ціннісний вимір і спирається на гуманістичну парадигму, у межах якої туризм розглядається як інструмент соціальної єдності та культурного діалогу. Інклюзивний підхід спрямований

не лише на забезпечення фізичної участі людини у подорожі, а й на формування почуття приналежності, прийняття та позитивного досвіду взаємодії в соціальному просторі туризму [3].

Адаптивний туризм (adaptive tourism), у свою чергу, є динамічною моделлю, що поєднує риси доступності та інклюзивності, але водночас акцентує увагу на гнучкості та здатності туристичної системи реагувати на різноманітні потреби споживачів і зміни зовнішнього середовища. Його сутність полягає у тому, що туристична інфраструктура, послуги та управлінські практики здатні трансформуватися відповідно до конкретних потреб осіб із різними фізичними, сенсорними, когнітивними чи соціальними особливостями. Адаптивність охоплює не лише архітектурні рішення, а й організаційні, технологічні та інформаційні інновації, спрямовані на індивідуалізацію туристичного досвіду. У цьому розумінні адаптивний туризм є більш комплексною категорією, яка забезпечує не лише доступ, але й активну участь людини в туристичному процесі з урахуванням її унікальних можливостей та обмежень [2].

Концептуальна відмінність між цими поняттями полягає у характері взаємодії між туристом і середовищем. Якщо доступний туризм зосереджується на усуненні бар'єрів, а інклюзивний – на забезпеченні рівності та соціальної інтеграції, то адаптивний туризм спрямований на створення гнучких механізмів, здатних персоналізувати досвід і забезпечити комфортну взаємодію кожного індивіда з туристичним простором. Таким чином, адаптивний туризм виступає вищим етапом еволюції концепцій доступності та інклюзії, оскільки передбачає активне пристосування системи туризму до різноманіття людських потреб, а не лише пристосування людини до наявного середовища.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що між цими поняттями існує ієрархічний зв'язок: доступний туризм створює передумови для інклюзивності, а інклюзивний – формує соціальну базу для адаптивного підходу. Взаємодоповнюючи одне одного, вони забезпечують поступовий

перехід від технічної безбар'єрності до цілісної системи соціальної участі та індивідуально орієнтованого досвіду, що є фундаментом сучасної концепції сталого розвитку туризму.

Для систематизації теоретичних підходів до трактування поняття «адаптивний туризм» доцільно узагальнити визначення, подані у працях провідних вітчизняних та зарубіжних учених, а також міжнародних організацій (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Визначення поняття «адаптивний туризм» у працях вітчизняних і зарубіжних учених та міжнародних організацій

№	Автор / організація	Оригінальне визначення	Український переклад	Бібліографічне посилання
1	Sustainability Directory (2022)	Adaptive tourism signifies a flexible and responsive approach to tourism development and management, adapting to changing environmental, social, and economic conditions to ensure long-term sustainability.	Адаптивний туризм означає гнучкий і чутливий підхід до розвитку та управління туризмом, який пристосовується до змінних екологічних, соціальних і економічних умов з метою забезпечення довготривалої сталості.	<i>Adaptive Tourism.</i> Sustainability Directory. https://prism.sustainability-directory.com/area/adaptive-tourism/
2	Кучер П., Данилевич М., Лабарткава В. (Україна, 2019)	Adaptive tourism aims on studying and realization of subject-subject interactions, which accompany the promotion of tourism products to the people with special needs...	Адаптивний туризм спрямований на дослідження й реалізацію суб'єкт-суб'єктних взаємодій, що супроводжують просування туристичних продуктів для людей з особливими потребами, а також на створення умов безбар'єрного	Kucher P., Danilevych M., Labartkava V. <i>A client with special needs in tourist services.</i> Journal of Environmental Management and Tourism. 2019.

			доступу до туристичних послуг.	
3	Бейдик О. О., Мельничук А. Л., Топалова О. І. (Україна, 2016)	...the concept of adaptive tourism is interpreted as a social and geographical phenomenon that ensures the accessibility of recreational and tourist resources for all categories of the population.	Концепція адаптивного туризму трактується як соціально-географічне явище, що забезпечує доступність рекреаційних і туристичних ресурсів для всіх верств населення.	Бейдик О. О., Мельничук А. Л., Топалова О. І. <i>Адаптивний туризм: суспільно-географічні підходи до дослідження</i> . Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. 2016. № 3.
4	Ладонко Л., Переверзева А. (Україна, 2021)	Inclusive tourism (also known as adaptive tourism or barrier-free tourism) refers to tourism that provides equal opportunities for all people, regardless of their physical or social conditions.	Інклюзивний туризм (який також позначається як адаптивний або безбар'єрний) означає туризм, що забезпечує рівні можливості для всіх людей, незалежно від їхніх фізичних чи соціальних особливостей.	Ладонко Л., Переверзева А. <i>Conceptual and terminological fundamentals of inclusive tourism as a new direction of development of the regional economy</i> . <i>Economy & Society</i> . 2021. № 28.
5	UNWTO (Всесвітня туристична організація, 2016)	Accessible tourism enables people with access requirements, including mobility, vision, hearing and cognitive dimensions of access, to function independently and with equity and dignity through the delivery of universally designed tourism products, services and environments.	Доступний (адаптивний) туризм забезпечує можливість людям з особливими потребами – зокрема з порушеннями рухливості, зору, слуху чи когнітивних функцій – брати участь у туристичній діяльності самостійно, на рівних правах і з гідністю завдяки створенню універсально спроектованих продуктів і середовища.	UNWTO. <i>Manual on Accessible Tourism for All: Principles, Tools and Best Practices</i> . Madrid: World Tourism Organization, 2016.

Складено автором за матеріалами: [1; 2; 10; 13; 16; 33; 41; 53]

Аналіз наведених визначень свідчить, що в сучасній науці поняття «адаптивний туризм» не має єдиного усталеного трактування, проте його зміст стабільно пов'язується з ідеєю інклюзивності, доступності та соціальної рівності. У працях українських авторів акцент робиться на соціально-гуманістичній функції адаптивного туризму, який розглядається як чинник інтеграції осіб із особливими потребами у суспільне життя. Зарубіжні дослідники, натомість, наголошують на системному та екологічному аспектах адаптивності, розуміючи її як здатність туристичної галузі пристосовуватися до динамічних змін у навколишньому середовищі та суспільстві.

Позиція Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) є інтеграційною: адаптивність трактується як невід'ємна складова сталого розвитку туризму, що охоплює як фізичну доступність, так і рівність можливостей, інклюзивність та повагу до людської гідності. Таким чином, адаптивний туризм можна визначити як соціально орієнтовану форму сталого туризму, яка забезпечує універсальну доступність туристичних послуг і сприяє формуванню суспільства без бар'єрів.

Сутність адаптивного туризму полягає у здатності туристичної системи гнучко реагувати на різноманітність людських потреб, враховуючи фізичні, психологічні та соціальні чинники, які визначають можливості людини щодо подорожування. Цей вид туризму спрямований не лише на створення безбар'єрного середовища та доступної інфраструктури, але й на формування гуманістичної парадигми туризму, у межах якої людина сприймається як активний учасник культурного обміну, незалежно від своїх функціональних обмежень. Таким чином, адаптивний туризм відображає трансформацію сучасної туристичної ідеології – від комерційно орієнтованої моделі до соціально відповідальної та інклюзивної [22].

У науковій літературі виокремлюють кілька концептуальних підходів до класифікації адаптивного туризму. Залежно від мети й контингенту споживачів, він може мати реабілітаційний, лікувально-оздоровчий, спортивно-реабілітаційний, культурно-пізнавальний чи

соціально-рекреаційний характер (рис.1.1). Таке різноманіття форм пояснюється багатовимірністю самого поняття «адаптація», яке в туризмі розуміється не лише як фізична пристосованість середовища до потреб людини, але й як психологічне та соціальне залучення до процесу подорожі. У цьому сенсі адаптивний туризм виконує також освітню функцію, сприяючи формуванню у суспільстві толерантності, солідарності та культури взаємопідтримки.

Рис.1.1. Види адаптивного туризму в залежності від мети діяльності

Складено автором

Соціальна роль адаптивного туризму виходить далеко за межі організації відпочинку для осіб із порушеннями здоров'я. Він стає важливим інструментом соціальної реабілітації, психологічного відновлення та інтеграції людини в активне суспільне життя. Завдяки туризму особи з інвалідністю чи іншими обмеженнями отримують можливість реалізувати право на саморозвиток, пізнання світу та комунікацію. Адаптивний туризм сприяє також зміні суспільних уявлень про інвалідність, перетворюючи її з об'єкта опіки на суб'єкт участі. У цьому аспекті його вплив поширюється не лише на окремих осіб, але й на громади, оскільки розширення практик

інклюзивного туризму стимулює розвиток інфраструктури, формування безбар'єрного середовища та зміцнення соціальної єдності.

На теоретичному рівні адаптивний туризм можна розглядати як частину ширшої концепції сталого туризму, оскільки обидва напрями мають спільну мету – забезпечити довгострокову життєздатність туристичної сфери через підвищення соціальної справедливості та гармонізацію відносин між людиною, суспільством і природою. Він не лише збагачує туристичний ринок новими видами послуг, але й формує соціально орієнтовану модель економічного розвитку, де головною цінністю виступає людська гідність. Таким чином, адаптивний туризм стає важливою складовою соціально-гуманітарного виміру сталого розвитку, що поєднує в собі інноваційність, інклюзивність і гуманізм.

1.3. Методологічні основи дослідження адаптивного туризму та індикатори сталості

В сучасних умовах глобальної трансформації туристичної галузі питання забезпечення сталого розвитку набуває особливої актуальності, оскільки від рівня збалансованості соціальних, економічних та екологічних компонентів залежить не лише конкурентоспроможність дестинацій, але й якість життя місцевих громад. З метою створення універсальної системи оцінювання рівня сталості розвитку туризму на міжнародному рівні Глобальною радою зі сталого туризму (Global Sustainable Tourism Council, GSTC) було розроблено систему критеріїв і відповідних індикаторів, які відображають ключові аспекти управління туристичними дестинаціями [15].

Критерії GSTC охоплюють чотири основні виміри сталості: ефективне управління, соціально-економічну вигоду, збереження культурної спадщини та мінімізацію негативного впливу на довкілля. Вони формують методологічну основу для моніторингу сталого розвитку туризму на різних рівнях – від локальних громад до національних туристичних систем.

Застосування цих критеріїв є особливо важливим у контексті розвитку адаптивного туризму, який передбачає створення доступного, інклюзивного і безпечного середовища для всіх категорій туристів, зокрема осіб з обмеженими можливостями, людей похилого віку та соціально вразливих груп населення. У цьому сенсі індикатори GSTC дають змогу не лише виміряти ступінь сталості дестинації, але й оцінити рівень її адаптивності – здатність системи гнучко реагувати на соціальні, кліматичні та економічні виклики [15].

Подана нижче таблиця 1.4 відображає основні напрями оцінки сталості туризму відповідно до міжнародних стандартів GSTC і може бути використана як аналітична основа для дослідження практичних механізмів упровадження принципів сталого та адаптивного туризму в Україні.

Таблиця 1.4

Індикатори сталого розвитку туризму за GSTC

№	Група / розділ критеріїв	Приклади індикаторів сталості (на рівні дестинації)
1	А. Демонстрація ефективного сталого управління	На дестинації існує багаторічна стратегія сталого розвитку, яка охоплює економічні, екологічні, соціальні, культурні аспекти; організація управління туризмом має чітку відповідальність; здійснюється моніторинг і публічне звітування щодо впливів туризму.
2	В. Максимізація соціальних і економічних вигод	Туризм приносить вигоди місцевій громаді, сприяє зайнятості, рівному доступу до послуг, враховує права людини; дохід від туризму системно повертається в розвиток дестинації.
3	С. Збереження культурної спадщини та підвищення якості досвіду	Туристична діяльність підтримує і поважає культурну спадщину, місцеві традиції, сприяє міжкультурному діалогу; досвід відвідування має мінімально негативний вплив на місцеву культуру.
4	Д. Мінімізація негативного впливу на навколишнє середовище	Туризм реалізується з урахуванням екологічної ємності території, враховується вплив на природу, використовуються заходи збереження середовища, адаптація до змін клімату.

Складено автором за матеріалами: [15]

Використання критеріїв та індикаторів GSTC у дослідженні адаптивного туризму є необхідним для формування науково обґрунтованої системи оцінки сталості туристичних дестинацій. Ця система забезпечує можливість інтеграції міжнародних стандартів управління туризмом у

національну практику, створює єдині підходи до моніторингу ефективності туристичної політики та дозволяє оцінювати ступінь реалізації принципів інклюзивності, доступності та соціальної відповідальності.

Застосування індикаторів GSTC в українських реаліях сприятиме підвищенню якості управління туристичними територіями, розвитку партнерства між державними, приватними та громадськими структурами, а також забезпеченню прозорості процесів планування. Для адаптивного туризму це має особливе значення, адже сталий розвиток неможливий без урахування потреб усіх категорій населення, включно з особами з інвалідністю, літніми людьми, дітьми, а також туристами, які потребують спеціальних умов подорожування.

Критерії GSTC не лише виступають універсальним методологічним інструментом для вимірювання сталості, але й формують основу для практичного впровадження політики адаптивного туризму в Україні. Вони дозволяють оцінити ступінь зрілості дестинацій, визначити напрями для підвищення їхньої інклюзивності, екологічної ефективності та соціальної відповідальності, що, у свою чергу, сприяє гармонізації українського туристичного простору з глобальними стандартами сталого розвитку.

Дослідження адаптивного туризму як складової сучасної туристичної системи потребує застосування комплексної методології, заснованої на міждисциплінарному підході, який поєднує економічні, соціальні, екологічні, культурні та управлінські аспекти. Методологічна база аналізу спирається на концепцію сталого розвитку, визначену у доповіді Комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку «Наше спільне майбутнє» (1987 р.) та деталізовану у Цілях сталого розвитку ООН до 2030 року. У контексті туризму ці принципи конкретизовано у Глобальному етичному кодексі туризму (UNWTO, 1999), Порядку денному для сталого туризму (UNEP–UNWTO, 2005) та Національній стратегії сталого розвитку України до 2030 року [21; 56-58].

Методологія дослідження адаптивного туризму поєднує системний, структурно-функціональний, соціально-географічний, аксіологічний і порівняльний підходи. Системний підхід дозволяє розглядати туризм як багаторівневу систему, що включає соціальні інститути, суб'єктів туристичної діяльності, інфраструктуру, природні ресурси й управлінські механізми. Структурно-функціональний підхід спрямований на аналіз ролі та взаємозв'язків між компонентами цієї системи, а соціально-географічний – на виявлення територіальних відмінностей у розвитку адаптивного туризму. Аксіологічний підхід підкреслює значення гуманістичних цінностей, інклюзивності та рівності можливостей, тоді як порівняльний – дозволяє оцінити рівень сталості українського туризму у контексті міжнародних тенденцій.

Ключовим елементом методологічного аналізу є визначення індикаторів сталості, що слугують критеріями оцінки збалансованості розвитку адаптивного туризму. Індикатори сталості охоплюють економічний, соціальний, екологічний та управлінський виміри, дозволяючи сформувати інтегральну оцінку ефективності туристичної політики. На їхній основі можна простежити, наскільки туристична діяльність відповідає принципам сталого розвитку, сприяє соціальній інклюзії та екологічній відповідальності.

Таблиця 1.5

Індикатори сталості для оцінки розвитку адаптивного туризму в Україні

№	Група індикаторів	Зміст індикатора	Можливі джерела даних
1	Економічні індикатори	Частка туристичних підприємств, що впроваджують принципи сталого розвитку (еко-сертифікація, безбар'єрні стандарти); частка доходів від адаптивного туризму у структурі регіонального ВРП; рівень зайнятості населення у сфері адаптивного туризму; середній дохід від одного туриста.	Державна служба статистики України; Міністерство економіки; UNWTO Data Portal.
2	Соціальні індикатори	Рівень доступності туристичних об'єктів для осіб з інвалідністю; кількість адаптованих готелів і транспортних засобів; рівень задоволеності місцевого населення розвитком туризму; участь	Мінсоцполітики; Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ); опитування громад.

		громад у плануванні туристичних проєктів.	
3	Екологічні індикатори	Споживання енергії та води у туристичному секторі; частка використання відновлюваних джерел енергії; рівень утворення та переробки відходів у туристичних дестинаціях; стан природоохоронних територій.	Міністерство захисту довкілля України; UNEP; місцеві екологічні моніторинги.
4	Культурно-освітні індикатори	Кількість програм підготовки кадрів з адаптивного туризму; частка культурних об'єктів, пристосованих до відвідування особами з обмеженою мобільністю; наявність освітніх кампаній щодо інклюзивного туризму.	Міністерство освіти і науки України; ДАРТ; UNESCO.
5	Управлінські індикатори	Наявність регіональних стратегій сталого туризму; кількість реалізованих проєктів у межах державних програм підтримки адаптивного туризму; ефективність міжсекторальної співпраці (державного, приватного і громадського секторів).	Кабінет Міністрів України; профільні міністерства; OECD Tourism Indicators.

Складено автором на основі джерел: [15; 16; 21; 26; 39; 41]

Застосування системи наведених індикаторів забезпечує можливість об'єктивно оцінити рівень сталості адаптивного туризму в Україні, визначити регіональні диспропорції, а також виявити проблемні зони, що потребують державної підтримки або корекції управлінських підходів. Індикаторний аналіз дозволяє не лише кількісно виміряти рівень розвитку галузі, але й якісно охарактеризувати ступінь інтеграції принципів сталості у практику туристичних підприємств і місцевих громад.

В українських умовах використання таких індикаторів має особливе значення, оскільки адаптивний туризм перебуває на етапі становлення, а державна політика у цій сфері лише формується. Визначення та моніторинг індикаторів сталості дають змогу оцінити ефективність реалізації стратегічних документів, зокрема Державної стратегії розвитку туризму та курортів до 2030 року, і забезпечити перехід від декларативного до практичного впровадження принципів сталого та адаптивного туризму.

Таким чином, методологічні основи дослідження адаптивного туризму поєднують концептуальні положення сталого розвитку з аналітичними інструментами кількісної оцінки сталості. Індикаторний підхід створює

наукову базу для розроблення ефективних управлінських рішень, спрямованих на підвищення соціальної інклюзивності, екологічної відповідальності та економічної ефективності туристичної галузі України.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз зарубіжного досвіду розвитку адаптивного туризму як інструменту сталого розвитку

Питання розвитку адаптивного туризму займає провідне місце в сучасній міжнародній практиці, адже воно безпосередньо пов'язане із забезпеченням принципів сталого розвитку – соціальної справедливості, рівності можливостей, охорони довкілля та економічної життєздатності територій. У різних країнах світу адаптивний туризм розглядається не лише як форма інклюзивного дозвілля, а як стратегічний інструмент реалізації Цілей сталого розвитку ООН (SDGs), зокрема Цілей 8 (гідна праця та економічне зростання), 10 (зменшення нерівності) і 11 (сталий розвиток міст і громад).

Рис.2.1. Орієнтовний дизайн шведських підприємств згідно Національної стратегії доступності «Tillgänglighetsstrategi för turism» [43]

Швеція є одним із піонерів у сфері впровадження принципів універсального дизайну в туризмі. На державному рівні діє Національна стратегія доступності «Tillgänglighetsstrategi för turism», що визначає стандарти адаптації інфраструктури відповідно до концепції Design for All (рис.2.1). Туристичні DESTINAЦІЇ, такі як Гетеборг і Стокгольм, сертифіковані за програмою Swedish Welcome, яка оцінює об'єкти за критеріями екологічності, інклюзивності та соціальної відповідальності [43].

Гетеборг посідає провідні позиції у міжнародному рейтингу Global Destination Sustainability Index завдяки комплексному підходу до інклюзивності – міська інфраструктура повністю пристосована для маломобільних груп, усі музеї та культурні заклади мають тактильні маршрути, звукові гіді, пандуси та адаптовані вбиральні (рис.2.2). Впровадження екологічного стандарту Nordic Swan Ecolabel гарантує, що розвиток адаптивного туризму не суперечить принципам екологічної сталості.

Рис.2.2. Міста-лідери за регіонами світу в міжнародному рейтингу Global Destination Sustainability Index 2025 р. [44]

Іспанія – одна з перших країн ЄС, де адаптивний туризм став елементом державної туристичної політики. У межах програми «Turismo Accesible para Todos» Міністерство промисловості, торгівлі та туризму у співпраці з Фондом ONCE (Organización Nacional de Ciegos Españoles) створило всеохопну систему адаптації туристичних ресурсів. Проєкт «Accessible Spain Travel» пропонує інтерактивні карти, мобільні додатки й аудити туристичних об'єктів за стандартом UNE 170001-2 і ISO 21902:2021, що забезпечують однаковий рівень доступності в готелях, музеях, на пляжах і транспорті [24].

Яскравими прикладами є Барселона, Севілья та Валенсія, де впроваджено системи візуального та звукового супроводу для осіб із порушеннями слуху й зору, а також спеціальні пандуси на пляжах Коста-Бланки, що роблять морський відпочинок доступним для всіх. Іспанська модель поєднує технологічні інновації, соціальну відповідальність бізнесу та залучення місцевих громад, що повністю відповідає концепції сталого розвитку [24].

У Канаді розвиток адаптивного туризму має законодавче підґрунтя – Закон «Accessible Canada Act» (2019), який встановив обов'язкові стандарти доступності для всіх сфер суспільного життя, включно з туризмом. Провінції Британська Колумбія, Онтаріо та Квебек мають власні програми підтримки бізнесів, які впроваджують інклюзивні рішення, зокрема грантові механізми через платформу Accessible Tourism BC [25].

Важливою практикою є створення інклюзивних природоохоронних зон. Наприклад, у Національному парку Банф облаштовано маршрути з безбар'єрним покриттям, адаптовані кемпінги та візуальні інформаційні системи. Програма «Parks Canada Accessibility Strategy» (2020–2030) передбачає інтеграцію принципів адаптивності у всі національні парки країни (рис.2.3). Таким чином, Канада формує модель, у якій адаптивний туризм сприяє не лише соціальній рівності, а й збереженню природного середовища [49].

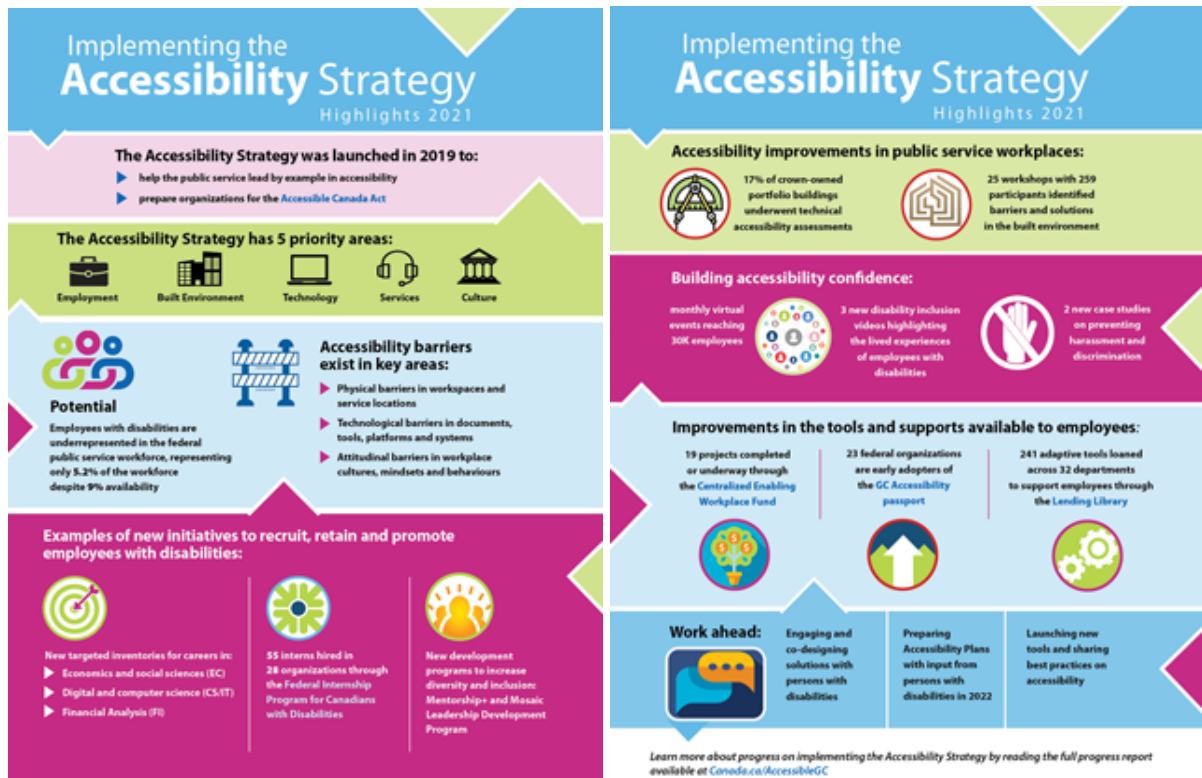

Рис.2.3. Програма «Parks Canada Accessibility Strategy» (2020–2030) [49]

У Японії розвиток адаптивного туризму є частиною стратегії активного старіння суспільства, що реалізується в межах ініціативи «Universal Tourism for All Ages», підтриманої Міністерством землі, інфраструктури, транспорту і туризму. Програми «Barrier-Free Tourism» діють у Токіо, Осаці та Кіото й охоплюють усі аспекти туристичної діяльності – від транспортної логістики до сервісу проживання [23].

За результатами опитування, проведеного в межах програми «Barrier-Free Tourism» найчастіше необхідними для туристичних поїздок в Японії є «доступний транспорт» (80,5%), «інформація про доступні туристичні місця та об'єкти» (76,9%) та «туалети без бар'єрів» (73,3%) [23]. Це свідчить про високий попит не лише на фізичні зручності, такі як доступний транспорт та туалети без бар'єрів, але й на доступну інформацію. Крім того, існує потреба в зручностях для людей з невидимими вадами, таких як сенсорні товари та соціальні історії. Це основні міркування, необхідні для повсякденного життя та подорожей (рис.2.4).

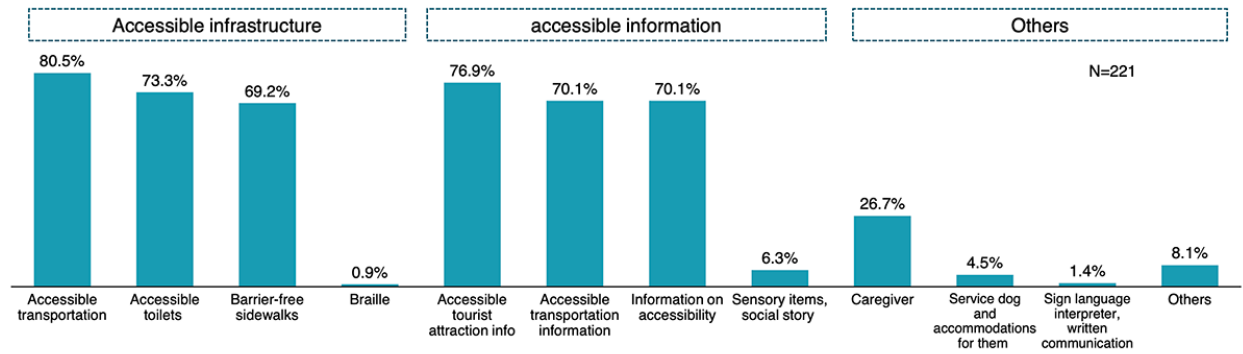

Рис.2.4. Найбільш необхідні зручності для туристів в Японії [23]

Японський підхід вирізняється високим рівнем технологічної інноваційності: застосовуються роботизовані гіді, мобільні додатки з функцією навігації для осіб із порушеннями зору (VoiceTra, NavCog), а також інтерактивні віртуальні тури для людей з обмеженою мобільністю. Під час Олімпійських ігор у Токіо 2020 р. було модернізовано понад 90% транспортних вузлів, що створило основу для довготривалого розвитку інклюзивного туризму [23].

Важливою платформою координації адаптивного туризму в Європі є Європейська мережа з питань доступного туризму (ENAT), створена за підтримки Європейської комісії. Мережа розробляє єдині стандарти оцінювання доступності туристичних послуг і проводить сертифікацію «Accessible Tourism for All». Програма «Pantou – The Accessible Tourism Directory» містить базу понад 2 000 сертифікованих туристичних підприємств і дестинацій, які впроваджують адаптивні практики [38-39].

Країни ЄС активно інтегрують індикатори доступності у стратегії сталого розвитку туризму. Наприклад, Португалія запровадила програму «Turismo Acessível» із грантовою підтримкою для малого бізнесу, Італія розвиває ініціативу «Village for All (V4A)», а Нідерланди впроваджують концепцію «Holland Accessible», орієнтовану на цифрову доступність інформації та послуг [39].

Таблиця 2.1

Порівняльна характеристика зарубіжного досвіду розвитку адаптивного
туризму

Країна / регіон	Основні ініціативи та програми	Інституційна підтримка	Елементи сталого розвитку	Приклади практичного впровадження
Швеція	Tillgänglighetsstrategi för turism, Swedish Welcome, Nordic Swan Ecolabel	Міністерство підприємництва та інновацій, муніципалітети	Екологічна сертифікація, участь громад, соціальна рівність	Гетеборг – найінклюзивніше туристичне місто світу за GDS Index
Іспанія	Turismo Accesible para Todos, Accessible Spain Travel	Міністерство туризму, Фонд ONCE	Соціальна інтеграція, цифрові технології, рівність можливостей	Доступні пляжі Коста-Бланки, аудити за ISO 21902
Канада	Accessible Canada Act, Parks Canada Accessibility Strategy	Федеральний уряд, провінційні ради туризму	Інституційна підтримка, екологічність, громадська участь	Адаптовані маршрути в парках Банф і Джаспер
Японія	Universal Tourism for All Ages, Barrier-Free Tourism	Міністерство інфраструктури і туризму	Технологічні інновації, соціальна інклюзія	Роботизовані гіди, цифрові карти доступності
ЄС (ENAT)	Pantou Directory, Accessible Tourism for All, V4A Initiative	Європейська комісія, ENAT	Єдині стандарти, партнерство, обмін практиками	Сертифікація понад 2 000 підприємств і дестинацій

Складено автором за матеріалами: [23-25; 39; 43]

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що адаптивний туризм є багатовимірним явищем, яке інтегрує соціальну, економічну та екологічну складові сталого розвитку. Його ефективність забезпечується державним регулюванням, стандартизацією, цифровізацією та активною участю громадських організацій. Для України цінним є досвід Іспанії та Канади, де законодавча база поєднується з економічним стимулюванням бізнесу, а також приклади Швеції й Японії, що демонструють синергію між адаптивністю, інноваційністю та екологічною відповідальністю.

Впровадження подібних практик в українських умовах дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності дестинацій, сприяти соціальній інтеграції вразливих груп населення та забезпечити відповідність національної туристичної політики міжнародним стандартам сталого розвитку.

2.2. Аналіз сучасного стану інфраструктури та послуг у сфері адаптивного туризму

Розвиток адаптивного туризму в Україні є важливим компонентом реалізації принципів сталого розвитку, зокрема забезпечення рівних можливостей участі у суспільному житті та доступу до туристичних ресурсів для всіх категорій населення. Поняття «адаптивний туризм» у вітчизняному контексті набуває особливого значення, адже поєднує соціальний, економічний та гуманітарний виміри державної політики. Його впровадження пов'язане із процесом створення безбар'єрного середовища, розвитком інклюзивної інфраструктури, модернізацією туристичних послуг та формуванням позитивного іміджу України як відкритої та доступної дестинації.

Стан інфраструктури адаптивного туризму в Україні залишається нерівномірним, що зумовлено відмінностями у рівні розвитку регіонів, фінансових можливостях місцевих громад, а також недостатньою інтеграцією принципів доступності в державну політику у сфері туризму. Найбільш динамічно адаптивний туризм розвивається у містах, що активно залучають грантове фінансування, реалізують міжнародні проекти та мають розвинену інфраструктуру. Серед них – Львів, Київ, Кам'янець-Подільський, Харків, Ужгород, Одеса, Чернівці та Луцьк [18].

У Львові діє комплексна програма «Безбар'єрне місто», що передбачає адаптацію історичних і культурних об'єктів для людей з інвалідністю. У межах цієї ініціативи впроваджено аудіогіди для осіб із вадами зору, створено

тактильні карти міського центру, розроблено маршрути «Доступний Львів» для осіб із обмеженою мобільністю. Київ розвиває проєкти у межах ініціативи «Доступна країна», зокрема адаптацію метрополітену, транспортної мережі, туристичних інформаційних центрів та паркових зон. На Пейзажній алеї, у Маріїнському парку й на Хрещатику встановлено пандуси, інформаційні табло зі шрифтом Брайля та безкоштовні мобільні гіді для людей із вадами слуху.

Карпатський регіон вирізняється впровадженням адаптивного туризму в контексті екологічного й рекреаційного напрямів. У національних парках «Синевир» та «Гуцульщина» створено адаптивні екомаршрути з твердим покриттям і тактильними покажчиками, встановлено інформаційні стенди з QR-кодами для озвученого опису локацій. У Закарпатській області діє соціальне підприємство «Туризм для всіх», яке організовує інклюзивні подорожі для дітей з інвалідністю. Одеса розвиває напрям адаптивного пляжного туризму – пляжі «Ланжерон» та «Дельфін» облаштовано спеціальними спусками до моря, мобільними лежачками та пандусами [18].

Проте, незважаючи на позитивні зрушення, адаптивна туристична інфраструктура в Україні ще не має системного характеру. Більшість ініціатив реалізуються точково, без інтеграції у загальнодержавну політику. Значна частина історико-культурних пам'яток, музеїв і готельних закладів залишається недоступною для осіб із обмеженими можливостями. Відсутність національних стандартів оцінювання доступності, низький рівень фінансування муніципальних програм та брак професійної підготовки кадрів у сфері адаптивного туризму створюють додаткові бар'єри для розвитку.

Інфраструктура транспортного сполучення потребує модернізації. В Україні лише частина залізничних вокзалів та міжміських автобусних станцій відповідає вимогам безбар'єрності. На рівні готельного бізнесу ситуація також залишається проблемною: менше 15% об'єктів розміщення мають номери, обладнані для людей із інвалідністю, що істотно обмежує їхні можливості участі у туристичних подорожах. Водночас позитивним

прикладом є мережі готелів «Reikartz» та «Premier Hotels and Resorts», які запроваджують універсальний дизайн у своїх об'єктах, враховуючи вимоги до доступності [18].

Інформаційна складова адаптивного туризму розвивається завдяки цифровим ініціативам. Вебресурс «Доступно.UA» формує базу даних про доступні туристичні об'єкти, кафе, готелі та музеї України, оцінюючи їх за об'єктивними критеріями. Подібні функції виконує мобільний застосунок «Inclusive Friendly», який дозволяє користувачам ділитися відгуками щодо доступності локацій. У Львові діє онлайн-карта «Friendly City Map», що відображає ступінь адаптованості закладів для осіб із різними типами інвалідності.

Таблиця 2.2

Сучасний стан інфраструктури та послуг адаптивного туризму в Україні (за регіонами)

Регіон / місто	Основні об'єкти адаптивної інфраструктури	Форми адаптивних послуг	Проблемні аспекти розвитку
Львів	Маршрути «Доступний Львів», тактильні карти, адаптовані музеї	Аудіогіди, інклюзивні тури, волонтерський супровід	Обмежене фінансування, відсутність єдиної сертифікації
Київ	Адаптований транспорт, Пейзажна алея, музеї, парки	Цифрові гіди, мобільні додатки, гід-послуги для осіб із вадами слуху	Недостатня кількість адаптованих готелів
Одеса	Пляжі «Ланжерон» і «Дельфін», безбар'єрні зони відпочинку	Спеціальні спуски, оренда адаптивного обладнання	Відсутність системного аудиту безбар'єрності
Карпати (Закарпаття, Івано-Франківськ)	Екомаршрути у парках «Синевир», «Гуцульщина», туристичні притулки	Туризм для осіб із порушеннями зору, адаптивні екоекскурсії	Нестача підготовлених кадрів, сезонність роботи
Кам'янець-Подільський	Адаптовані маршрути старого міста, музеї	Соціальні тури для дітей та ветеранів	Вузькі вулиці, складна топографія міста
Харків	Рекреаційні парки, адаптовані музеї, транспорт	Культурні заходи для людей з інвалідністю	Обмежене інвестування, застаріла інфраструктура

Складено автором за матеріалами: [16; 18]

Важливо зазначити, що розвиток адаптивного туризму в Україні тісно пов'язаний із міжнародними партнерами. У межах проєктів Європейського Союзу «EU4Culture», «Eastern Partnership Tourism» та «Accessible Heritage» здійснюється фінансування локальних ініціатив з модернізації культурних об'єктів і навчання персоналу. Завдяки співпраці з ПРООН та UNICEF реалізуються освітні програми з підготовки гідів і менеджерів у сфері інклюзивного туризму.

Аналіз свідчить, що адаптивний туризм в Україні розвивається переважно за рахунок окремих ініціатив місцевих громад, громадських організацій і соціально відповідального бізнесу, а не через централізовану державну політику. Регіональні відмінності є суттєвими: у великих містах наявні умови для розвитку адаптивного середовища, тоді як у сільських і гірських територіях інфраструктура перебуває на початковому рівні. Найбільш успішні практики демонструють міста Львів, Київ та Одеса, де поєднуються урбаністичний розвиток, цифрові рішення та партнерство з громадськими організаціями.

Повномасштабна війна, розпочата Російською Федерацією проти України у 2022 році, спричинила глибокі трансформації в усіх секторах національної економіки, зокрема й у сфері туризму. Військові дії призвели до руйнування значної частини туристичної інфраструктури, зниження туристичного потоку, скорочення інвестицій та зміни структури споживчого попиту. Водночас ці процеси парадоксальним чином стимулювали розвиток нових форм соціально орієнтованого туризму, серед яких особливе місце посідає адаптивний і доступний туризм. Війна актуалізувала питання реабілітації, інклюзії та соціальної інтеграції, що безпосередньо співвідносяться з концепцією адаптивного туризму як інструменту сталого розвитку.

Одним із найважливіших наслідків війни стало суттєве зростання кількості осіб з інвалідністю серед військовослужбовців і цивільного населення. За даними Міністерства охорони здоров'я та Міністерства у

справах ветеранів України, станом на 2025 рік кількість осіб, які потребують довготривалої медичної, психологічної та соціальної реабілітації, перевищує 300 тисяч. У цих умовах адаптивний туризм набув не лише економічного, але й соціально-гуманітарного значення, оскільки сприяє фізичному відновленню, психоемоційній підтримці, інтеграції ветеранів та постраждалих осіб у мирне життя [6; 16].

Змінилися також пріоритети державної політики. Якщо до 2022 року акцент робився переважно на розширенні туристичних потоків та розвитку експортного потенціалу галузі, то після початку війни головною метою стало створення стійкої, соціально відповідальної туристичної системи, орієнтованої на людину. У цьому контексті адаптивний туризм розглядається як важлива частина відновлення територій і громад. Урядом України ухвалено Стратегію безбар'єрності до 2030 року, розроблену за ініціативою Олени Зеленської, що передбачає інтеграцію принципів доступності в усі сфери суспільного життя, включно з туризмом. Одним із напрямів реалізації цієї стратегії є підтримка проєктів адаптивного відпочинку для ветеранів, переселенців і людей із порушеннями здоров'я [18].

Війна змінила просторову структуру туристичних потоків. Традиційно популярні регіони півдня та сходу країни, такі як Херсонщина, Запоріжжя та Донеччина, зазнали значних руйнувань і тимчасово втратили можливість приймати туристів. Це призвело до зростання ролі західних областей, передусім Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської та Закарпатської, які стали центрами внутрішнього туризму та водночас осередками розвитку адаптивних ініціатив. Тут активно створюються реабілітаційно-туристичні програми для ветеранів і переселенців, поєднані з лікувальною фізкультурою, психологічними тренінгами та активним відпочинком.

Важливою тенденцією стало формування нового соціального сегмента адаптивного туризму – «ветеранського» туризму. Йдеться про програми, орієнтовані на відновлення фізичних і психологічних ресурсів військовослужбовців, які отримали поранення або інвалідність. Такі

ініціативи реалізуються у співпраці з міжнародними партнерами та громадськими організаціями. Наприклад, у межах проєкту «Rehab Camp Ukraine», підтриманого ПРООН та USAID, у Закарпатті та Прикарпатті функціонують табори адаптивного відпочинку, де ветерани проходять фізичну реабілітацію, займаються скандинавською ходьбою, кінною терапією та спелеотерапією. Інший приклад – ініціатива «Inclusive Camp Carpathians», яка об'єднує людей з інвалідністю різного профілю в інклюзивних туристичних групах, сприяючи соціальній інтеграції та зменшенню стигматизації.

На тлі зростання гуманітарних викликів активізувалася діяльність неурядових організацій і соціального бізнесу, які компенсують обмежені можливості держави. Фонд «Доступно.UA» розширив свої проєкти на території заходу країни, проводячи аудит доступності туристичних об'єктів і громадських просторів. У 2023–2025 роках за підтримки ЄС створено платформу «Inclusive Ukraine Map», що акумулює дані про понад 2500 адаптованих об'єктів у різних регіонах. Ці ініціативи виконують функцію не лише інформаційного забезпечення, але й громадського контролю за дотриманням стандартів доступності [16; 41].

Водночас війна спричинила суттєві ризики для розвитку адаптивного туризму. Масові руйнування інфраструктури, мінна небезпека, екологічне забруднення територій і скорочення бюджетного фінансування зменшили можливості для реалізації масштабних проєктів. Частина туристичних об'єктів, особливо у центральних та південних областях, залишаються недоступними або потребують реконструкції. Проте навіть у цих умовах адаптивний туризм зберігає потенціал як елемент стратегії відновлення територій – через створення безпечних маршрутів, відновлення культурної спадщини та розвиток соціально орієнтованого бізнесу.

Позитивним наслідком війни стало посилення міжсекторальної взаємодії. Туризм дедалі більше інтегрується у політику соціальної реабілітації, охорони здоров'я, освіти та регіонального розвитку. На

місцевому рівні громади спільно з волонтерами та бізнесом створюють адаптивні простори – наприклад, у Львові відкрито центр «Безбар’єрне дозвілля», у Коломиї – реабілітаційно-туристичний центр «Сила в русі», а в Мукачеві – інклюзивний простір «Крок до себе», де поєднано фізичну реабілітацію з елементами туризму [16].

Таблиця 2.3

Вплив війни на розвиток ініціатив адаптивного туризму в Україні

Напрямок впливу	Позитивні зміни	Негативні наслідки	Приклади ініціатив
Соціальний	Зростання попиту на адаптивні програми для ветеранів і ВПО; активізація НУО	Психологічні бар’єри, вигорання персоналу	Rehab Camp Ukraine, Inclusive Camp Carpathians
Інфраструктурний	Модернізація об’єктів у західних регіонах	Руйнування туристичних зон на сході та півдні	Безбар’єрне місто Львів, Inclusive Ukraine Map
Економічний	Поява соціального підприємництва, грантове фінансування	Зменшення інвестицій, нестача державних коштів	Підтримка ЄС, USAID, ПРООН
Інституційний	Впровадження Стратегії безбар’єрності до 2030 р.	Відсутність системної державної координації	Проекти Мінветеранів і Мінекономіки
Культурний	Підвищення рівня суспільної свідомості, розвиток інклюзивних цінностей	Часткова втрата туристичної спадщини	Програма Cultural Heritage for All (UNESCO, 2024)

Складено автором

Війна, попри руйнівний ефект, виступила каталізатором для переосмислення ролі туризму в суспільному розвитку. Вона трансформувала адаптивний туризм з нішевого соціального напрямку у важливий механізм відновлення нації, спрямований на реабілітацію, психологічну підтримку та інтеграцію постраждалих категорій населення. Поступове формування партнерських моделей між державою, бізнесом і громадським сектором свідчить про перехід до нової фази – створення гуманітарно орієнтованої туристичної системи, заснованої на принципах доступності, солідарності та стійкості.

Перспективним напрямом подальшого розвитку є поєднання адаптивного туризму з програмами післявоєнного відновлення, що дозволить не лише відбудувати інфраструктуру, але й створити нові соціальні простори для інтеграції та самореалізації людей. У цьому контексті адаптивний туризм стає не просто формою відпочинку, а потужним інструментом соціальної реінтеграції, що відображає гуманістичну сутність сучасного сталого розвитку України.

Для ефективного розвитку адаптивного туризму в Україні необхідно забезпечити стандартизацію вимог до доступності, створити механізм аудиту туристичних об'єктів, впровадити державну програму сертифікації адаптивних послуг і стимулювати залучення інвестицій у модернізацію інфраструктури. Особливу увагу слід приділити підготовці кадрів, розвитку цифрових платформ і впровадженню практик універсального дизайну, що дозволить інтегрувати адаптивний туризм у систему сталого розвитку на національному рівні.

2.3. Основні проблеми та бар'єри розвитку адаптивного туризму в Україні

Для глибшого розуміння сучасного стану та перспектив розвитку адаптивного туризму в Україні доцільно здійснити SWOT-аналіз, який дозволяє систематизувати його сильні та слабкі сторони, а також визначити зовнішні можливості й загрози. Такий підхід є ефективним інструментом стратегічного планування, оскільки допомагає оцінити не лише потенціал галузі, але й ті фактори, що перешкоджають її сталому розвитку.

Отримані результати свідчать, що адаптивний туризм в Україні має значний соціальний та економічний потенціал, однак його реалізація стримується рядом системних слабких сторін і зовнішніх загроз. До ключових переваг належить потужний природний і культурний ресурсний потенціал країни, який створює основу для розвитку різних форм

реабілітаційного та екологічного туризму. Водночас активізація громадських ініціатив і залучення міжнародних партнерів дозволяють компенсувати нестачу державних інвестицій, стимулюючи розвиток локальних проєктів, що відповідають принципам інклюзивності.

Таблиця 2.4

SWOT-аналіз адаптивного туризму в Україні

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
- Підвищена актуальність теми через потребу реабілітації ветеранів війни та осіб з інвалідністю. - Наявність природно-рекреаційного потенціалу, придатного для адаптивних видів туризму (Карпати, Поділля, Полісся). - Активізація громадських ініціатив та соціального підприємництва. - Міжнародна підтримка України (ЄС, ПРООН, USAID, UNESCO).	- Відсутність нормативного визначення адаптивного туризму у законодавстві. - Недостатня кількість адаптованих об'єктів інфраструктури. - Низький рівень кадрової підготовки та спеціалізації. - Відсутність системної державної політики та міжвідомчої координації.
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
- Післявоєнне відновлення як можливість інтеграції принципів універсального дизайну. - Зростання суспільної уваги до питань інклюзії та соціальної реінтеграції. - Розвиток цифрових технологій моніторингу доступності. - Можливість залучення міжнародних грантів та інвестицій у сферу безбар'єрного туризму.	- Руйнування інфраструктури внаслідок війни. - Економічна нестабільність і скорочення бюджетного фінансування. - Відтік кваліфікованих кадрів за кордон. - Мінна небезпека та обмежений доступ до частини територій країни.

Складено автором

Серед слабких сторін домінують проблеми системного характеру – відсутність законодавчої бази, низький рівень доступності інфраструктури, кадровий дефіцит та слабка координація між державними і місцевими структурами. Ці чинники не лише знижують ефективність управління, але й створюють бар'єри для залучення приватного капіталу, що ускладнює масштабування адаптивних туристичних продуктів.

Зовнішні можливості формуються передусім у площині післявоєнного відновлення країни. Відбудова інфраструктури відкриває шанс інтегрувати стандарти універсального дизайну та безбар'єрності на ранніх етапах реконструкції. Зростаюча міжнародна підтримка України у межах програм

технічної допомоги, таких як EU4Business, RePower Ukraine та UNDP Inclusive Recovery Fund, створює умови для фінансування інноваційних проєктів у сфері адаптивного туризму [15].

Водночас зовнішні загрози, зумовлені воєнними діями, економічною нестабільністю та ризиком демографічних втрат, формують критичні виклики для розвитку галузі. Руйнування туристичних об'єктів, мінна небезпека та зменшення платоспроможного попиту населення обмежують перспективи відновлення у короткостроковій перспективі. Незважаючи на це, в умовах післявоєнної трансформації адаптивний туризм може стати одним із ключових напрямів формування соціально орієнтованої економіки, спрямованої на реабілітацію, працевлаштування та інтеграцію вразливих груп населення.

Для поглибленого опрацювання результатів SWOT-аналізу доцільним є застосування вторинної TOWS-матриці, яка дає змогу не лише визначити ключові фактори внутрішнього та зовнішнього середовища, а й встановити між ними причинно-наслідкові зв'язки. На відміну від традиційного SWOT-підходу, TOWS-матриця орієнтована на формування стратегічних рішень шляхом поєднання сильних і слабких сторін із можливостями та загрозами.

Запропонована матриця побудована на основі систематизації попередніх результатів аналізу та включає бальну оцінку сили впливу кожної стратегічної взаємодії (де 1 – слабкий вплив, 5 – дуже сильний вплив). Це дає змогу кількісно інтерпретувати ступінь значущості окремих поєднань факторів та обґрунтувати пріоритетність певних управлінських рішень.

Таблиця 2.5

Вторинна матриця TOWS з бальною оцінкою для адаптивного туризму в Україні

Стратегічні комбінації	Опис взаємодії факторів	Оцінка впливу (1–5)	Коментар
S–O (Використання сильних сторін для реалізації можливостей)			

SO1	Використання міжнародної підтримки (S4) для залучення грантів та інвестицій у безбар'єрний туризм (O4)	5	Сильне фінансування та експертиза збільшують шанс реалізації масштабних проєктів
SO2	Активізація громадських ініціатив (S3) для розвитку цифрових сервісів моніторингу доступності (O3)	4	Громадський сектор активно впроваджує технологічні рішення
SO3	Природно-рекреаційний потенціал (S2) як основа для післявоєнної інтеграції принципів універсального дизайну (O1)	4	Туристичні регіони можуть стати пілотними зонами адаптивності
SO4	Актуальність теми реабілітації (S1) для посилення суспільної уваги до інклюзії (O2)	5	Соціальний запит дуже високий, формує політичну волю
W–O (Подолання слабких сторін завдяки можливостям)			
WO1	Залучення міжнародних програм (O4) для подолання дефіциту адаптованої інфраструктури (W2)	5	Грантові програми часто фінансують інфраструктурні зміни
WO2	Використання післявоєнної відбудови (O1) для усунення законодавчої невизначеності (W1)	4	Нове законодавство може інтегрувати сучасні стандарти
WO3	Розвиток цифрових технологій (O3) для компенсації низького рівня кадрової підготовки (W3)	3	Технології допомагають, але не замінюють кадри повністю
WO4	Підвищена суспільна увага до інклюзії (O2) для посилення міжвідомчої координації (W4)	4	Запит суспільства стимулює державні реформи
S–T (Використання сильних сторін для зменшення загроз)			
ST1	Міжнародна підтримка (S4) для компенсації економічної нестабільності та браку фінансування (T2)	5	Фінансування донорів частково зменшує ризики
ST2	Громадські ініціативи (S3) для запобігання відтоку кадрів (T3) через створення нових робочих місць	3	Вплив середній: громади не можуть повністю замінити ринок
ST3	Природно-рекреаційний потенціал (S2) як база для переорієнтації туристичних потоків у безпечні регіони (T4 — мінна небезпека)	4	Можна просувати безпечні маршрути в неуразжених регіонах
ST4	Актуальність реабілітаційного туризму (S1) для залучення державної уваги на фоні воєнних загроз (T1)	4	Питання реабілітації є пріоритетом навіть у кризових умовах
W–T (Скорочення слабких сторін для уникнення загроз)			

WT1	Удосконалення міжвідомчої координації (W4) для проектів з відновлення інфраструктури після руйнувань (T1)	4	Відбудова потребує синхронізації державних органів
WT2	Підвищення кадрової кваліфікації (W3) як спосіб зменшити ризик відтоку спеціалістів (T3)	4	Освітні програми можуть частково стримати міграцію
WT3	Розробка законодавства (W1) для забезпечення стабільності галузі в умовах економічних загроз (T2)	3	Закон не гарантує фінансування, але створює рамки
WT4	Адаптація інфраструктури (W2) для мінімізації впливу мінної небезпеки (T4) шляхом створення безпечних маршрутів	3	Інфраструктура може бути адаптована частково, залежно від регіону

Складено автором

Отже розвиток адаптивного туризму в Україні, як соціально значущого напряму рекреаційної діяльності, відбувається в умовах поєднання значного потенціалу з численними бар'єрами. На нормативно-правовому рівні спостерігається фрагментарність законодавчого забезпечення. Закон «Про туризм» не містить положень, які б визначали специфіку організації адаптивного туризму або стандарти інфраструктурної доступності. Хоча Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю (2009) та приєдналася до ініціативи «Безбар'єрна Україна», відсутність підзаконних актів і чітких механізмів контролю гальмує реалізацію принципів доступності на практиці.

Інфраструктурний бар'єр залишається одним із найвагоміших. За даними ДАРТ (2024), лише близько 17-20% туристичних об'єктів мають елементи адаптації для людей з обмеженими можливостями (табл.2.6). У більшості закладів відсутні пандуси, тактильні елементи, підйомники, візуальні навігаційні системи. В історичних центрах міст, де зосереджено головні туристичні пам'ятки, модернізація ускладнюється статусом об'єктів культурної спадщини. Це створює конфлікт між потребою у збереженні автентичності архітектури та забезпеченням фізичної доступності.

Рисунок 2.5 відображає узагальнені показники доступності туристичних об'єктів в Україні відповідно до даних Державного агентства

розвитку туризму. У графіку представлено частку суб'єктів туристичної діяльності, що забезпечують дотримання основних інклюзивних вимог: наявність безбар'єрних маршрутів, облаштованих входів, відповідної інформаційної інфраструктури, адаптованих санітарних приміщень, універсального дизайну та послуг персоналу, підготовленого до роботи з людьми з інвалідністю та маломобільними групами населення. Узагальнені результати дозволяють оцінити сильні та слабкі сторони поточного стану інклюзивності в туристичній сфері України, визначити ключові прогалини та встановити пріоритети для подальших удосконалень.

Таблиця 2.6

Зведена таблиця стану доступності туристичних об'єктів в Україні (за даними ДАРТ)

Показник	Так (%)	Частково (%)	Ні (%)
Наявність документа, що підтверджує безбар'єрність	19,27	4,40	76,32
Використання міжнародної символіки доступності	23,99	37,36	38,66
Наявність виділених місць для паркування осіб з інвалідністю	55,59	12,40	31,01
Вхід на територію безперешкодний (ширина хідників, відсутність бордюрів, перепадів тощо)	42,83	29,39	27,78
Наявність пандуса на вході до будівлі	18,73	21,20	60,07
Вхід до будівлі безпечний (не слизький, контрастне маркування)	29,55	31,44	39,01
Наявність працюючого ліфта (за техн. можливості)	27,66	1,60	70,74
Дублювання позначень поверхів шрифтом Брайля у ліфті	1,90	3,86	94,25
Наявність підйомного механізму або пристрою для сходів	3,91	4,85	91,24
Контрастне маркування прозорих конструкцій	23,50	15,08	60,92
Таблички зі шрифтом Брайля біля входів у приміщення	21,25	29,88	48,87
Номер для осіб з інвалідністю	22,98	32,40	44,62
Доступна універсальна кабіна туалету	25,55	22,53	51,92
Сайт адаптований з погляду інформаційної безбар'єрності	23,84	23,74	52,41
Система безпеки й евакуації доступна для осіб з МГН	21,80	21,07	57,13
Евакуаційні шляхи в будівлі доступні	16,34	28,25	55,41
Персонал володіє етикетом приймання осіб з МГН	66,44	8,98	24,57

Складено автором за матеріалами: [18]

Серед позитивних показників вирізняється високий рівень підготовленості персоналу: 66% працівників володіють правилами етикету щодо взаємодії з маломобільними групами населення. Це важливий ресурс

для формування якісних інклюзивних послуг, навіть якщо інфраструктурні елементи ще недосконалі.

Найбільші бар'єри простежуються у сфері будівельної доступності. Лише 18,7% об'єктів мають відповідний пандус, а понад 70% закладів не обладнані працюючими ліфтами або не можуть технічно забезпечити їх. Контрастне маркування, шрифт Брайля, підйомники – елементи, які здебільшого відсутні у 90% і більше туристичних суб'єктів.

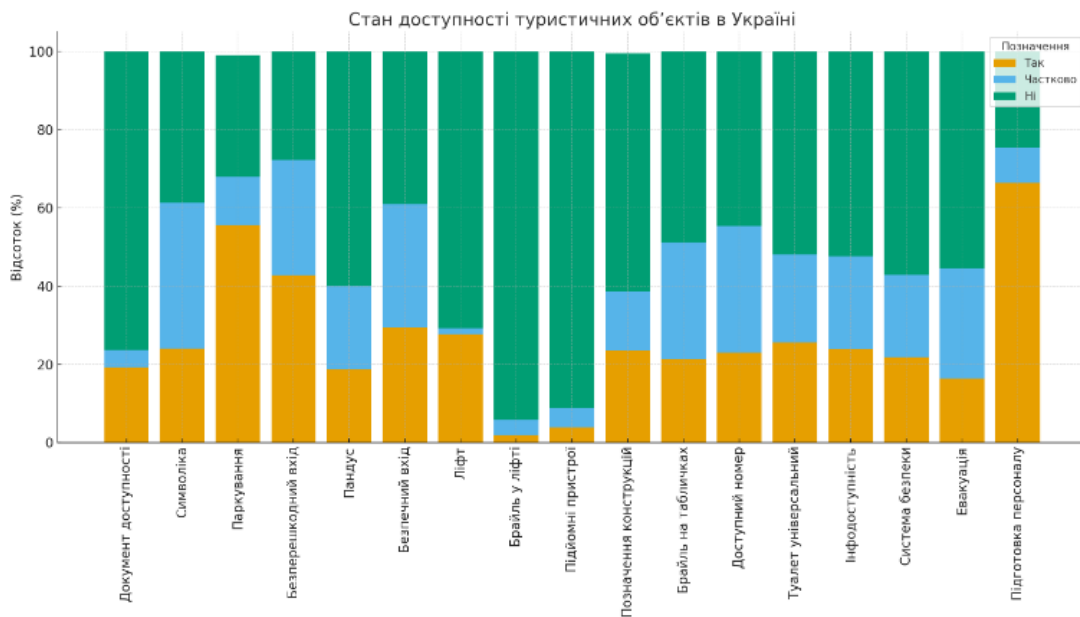

Рис.2.5. Рівень доступності туристичних об'єктів в Україні за ключовими індикаторами інклюзивності

Складено автором за матеріалами: [18]

Інформаційна доступність також залишається проблемною: тільки 23,8% сайтів адаптовані відповідно до принципів доступності. Це ускладнює планування подорожей для користувачів із порушеннями зору чи моторики.

Водночас кількість об'єктів, що обладнали місця для паркування людей з інвалідністю, є досить значною – 55,6%, що вказує на поступове поширення мінімальних стандартів доступності.

Загалом результати опитування демонструють:

- сильними сторонами є людський фактор та початкові зрушення у зовнішній інфраструктурі;

- слабкими – технічна оснащеність будівель та інформаційні інструменти.

На фінансовому рівні розвиток адаптивного туризму залишається переважно грантово залежним. Держава не має цільових бюджетних програм для підтримки безбар'єрних ініціатив у туризмі. Проекти фінансуються за рахунок міжнародних фондів (USAID, UNDP, Erasmus+, Horizon Europe), що забезпечує короткотривалі, але не системні результати. Приватний бізнес часто не розглядає інвестиції у безбар'єрну інфраструктуру як економічно доцільні через довгий термін окупності.

Організаційно-управлінські проблеми проявляються у відсутності єдиного координуючого центру. Питаннями адаптивного туризму частково займаються Міністерство економіки, Міністерство соціальної політики, Міністерство у справах ветеранів та Державне агентство розвитку туризму, проте їхні дії не узгоджені між собою. Це призводить до дублювання програм, розпорошення ресурсів і відсутності єдиної державної стратегії у цій сфері.

Кадровий дефіцит є ще одним стримувальним чинником. В українських університетах майже відсутні програми, що готують фахівців з інклюзивного або адаптивного туризму. Більшість працівників туристичних закладів не мають необхідних знань для якісного обслуговування осіб з обмеженими можливостями. Це обмежує рівень сервісу і впливає на репутаційну привабливість України на міжнародному ринку інклюзивного туризму.

Не менш важливим є суспільно-культурний бар'єр, пов'язаний із недостатнім рівнем обізнаності та толерантності. Попри розвиток інформаційних кампаній, таких як «Доступно.UA» чи «Без бар'єрів», значна частина населення не усвідомлює, що доступність – це не пільга, а фундаментальне право людини. Цей стереотип уповільнює процес формування культури інклюзії, яка є базовою передумовою розвитку адаптивного туризму.

SWOT-аналіз засвідчив, що потенціал розвитку адаптивного туризму в Україні значною мірою перевищує наявний рівень його реалізації. Впровадження міжнародних стандартів доступності, створення нормативного визначення адаптивного туризму, розвиток кадрового потенціалу та цифрових платформ моніторингу доступності можуть забезпечити перехід від фрагментарних проєктів до системного розвитку галузі. Особливого значення набуває інтеграція принципів універсального дизайну у процеси післявоєнної відбудови, що дозволить не лише відновити інфраструктуру, але й зробити її стійкою, інклюзивною та орієнтованою на потреби всіх громадян.

Отже, розвиток адаптивного туризму в Україні, попри його потенціал як важливого соціально-економічного напрямку, залишається фрагментарним і нерівномірним. Становлення цього виду туризму ускладнюється низкою системних проблем і бар'єрів, що охоплюють правову, економічну, інфраструктурну, організаційну, кадрову та суспільно-культурну площини. Їхнє подолання є ключовою умовою інтеграції принципів доступності та інклюзії у національну туристичну політику і досягнення цілей сталого розвитку, визначених міжнародними документами – зокрема, Порядком денним ООН до 2030 року та Керівними принципами Глобальної ради зі сталого туризму (GSTC).

На законодавчому рівні основною проблемою є відсутність чіткої нормативної бази, яка б визначала поняття «адаптивний туризм» та регламентувала вимоги до створення безбар'єрного середовища у туристичних об'єктах. Хоча у 2021 році Україна приєдналася до ініціативи «Безбар'єрна Україна» та ухвалила Національну стратегію зі створення безбар'єрного простору, механізми її практичної реалізації залишаються обмеженими. Закон «Про туризм» у чинній редакції (2023 р.) не містить положень, які прямо визначають стандарти доступності, що ускладнює впровадження єдиної системи сертифікації адаптивних туристичних послуг.

Інфраструктурний бар'єр проявляється у низькому рівні фізичної доступності туристичних об'єктів. Значна частина готелів, закладів

харчування, музеїв і культурних пам'яток не відповідає сучасним вимогам універсального дизайну. За даними Державного агентства розвитку туризму України (2024), лише близько 17% туристичних об'єктів частково адаптовані для людей із порушеннями опорно-рухового апарату. Більшість архітектурних споруд історичних центрів не мають пандусів, тактильних покажчиків або аудіоінформації. Особливо складною залишається ситуація у малих містах і сільських громадах, де бракує фінансових ресурсів для модернізації інфраструктури.

Важливою перешкодою є й обмежене фінансування адаптивного туризму. У державному бюджеті відсутні окремі статті на підтримку безбар'єрних туристичних проєктів, а приватні інвестори часто не розглядають цей напрям як прибутковий. Більшість ініціатив реалізуються завдяки грантам Європейського Союзу, Програми розвитку ООН та неурядових організацій. Так, завдяки підтримці ПРООН у 2023 році було адаптовано туристичні маршрути у Львові та Карпатах, проте ці проєкти мають локальний, а не системний характер.

Організаційні бар'єри пов'язані з відсутністю координації між центральними та місцевими органами влади. На рівні територіальних громад адаптивний туризм часто розглядається як соціальна ініціатива, а не як частина економічного розвитку. Брак міжвідомчої взаємодії призводить до дублювання функцій і неефективного використання ресурсів. Наприклад, програми Міністерства соціальної політики та Міністерства економіки мають спільні цілі щодо підтримки людей з інвалідністю, однак не узгоджені між собою щодо механізмів фінансування чи стандартизації послуг.

Суттєвим викликом залишається кадровий дефіцит у сфері адаптивного туризму. В Україні відсутні навчальні програми з підготовки фахівців з інклюзивного туризму або менеджерів з безбар'єрності. Освітні заклади переважно орієнтовані на класичні напрями готельно-ресторанної справи, що не враховують специфіку роботи з людьми з інвалідністю, ветеранами, внутрішньо переміщеними особами чи іншими вразливими групами. Цей

дефіцит кадрів обмежує можливості підвищення якості сервісу та створення інноваційних туристичних продуктів.

Не менш значним є суспільно-культурний бар'єр. Українське суспільство лише поступово формує розуміння важливості інклюзивності та рівних можливостей. Хоча інформаційні кампанії, започатковані у межах ініціатив «Без бар'єрів» та «Доступно.UA», змінюють суспільні уявлення про людей з інвалідністю, на практиці рівень толерантності та соціальної чутливості у сфері обслуговування залишається низьким. Багато туристичних операторів і власників готелів не мають належних знань щодо специфічних потреб клієнтів з обмеженими можливостями.

Таблиця 2.7

Основні бар'єри розвитку адаптивного туризму в Україні

Група бар'єрів	Характеристика проявів	Приклади та наслідки	Потенційні напрями подолання
Нормативно-правові	Відсутність законодавчого визначення адаптивного туризму; нечіткі стандарти безбар'єрності	Немає державної сертифікації доступних об'єктів	Розробка підзаконних актів до Закону «Про туризм», імплементація стандартів ISO 21902
Інфраструктурні	Недостатня адаптація туристичних об'єктів, транспорту, міських просторів	Відсутність пандусів, тактильних карт, спеціальних номерів у готелях	Впровадження принципів універсального дизайну у будівництві
Економічні	Обмежене бюджетне фінансування, низька привабливість для інвесторів	Реалізація проєктів лише за грантові кошти	Стимулювання державно-приватного партнерства, податкові пільги
Організаційні	Відсутність координації між органами влади та громадами	Дублювання програм, неефективне використання коштів	Формування єдиного державного органу з питань безбар'єрності
Кадрові	Нестача фахівців з інклюзивного туризму	Низька якість обслуговування осіб з інвалідністю	Впровадження спеціалізованих освітніх програм
Соціально-культурні	Недостатня толерантність і чутливість суспільства	Небажання бізнесу інвестувати у доступність	Проведення освітніх і просвітницьких кампаній

Військові	Руйнування інфраструктури, мінна небезпека	Зниження безпеки туристичних маршрутів	Включення адаптивного туризму у стратегії післявоєнного відновлення
-----------	--	--	---

Складено автором

На розвиток адаптивного туризму суттєво впливає війна, яка загострила наявні проблеми та створила нові. Руйнування інфраструктури, переміщення населення, мінна небезпека та обмежений доступ до деяких регіонів унеможливляють розвиток безпечних маршрутів і програм адаптивного відпочинку. Водночас війна спричинила зростання попиту на послуги реабілітаційного туризму серед ветеранів і постраждалих, що вимагає нових підходів до організації адаптивної інфраструктури.

Таким чином, розвиток адаптивного туризму в Україні стримується комплексом взаємопов'язаних бар'єрів, які охоплюють правову неврегульованість, економічну нестабільність, технічну недосконалість інфраструктури, недостатню підготовку кадрів і соціальні упередження. Найбільш критичним чинником залишається відсутність державної системи управління процесом створення безбар'єрного середовища у сфері туризму. Водночас, незважаючи на складні умови воєнного стану, Україна демонструє позитивні зрушення – активізуються місцеві ініціативи, розвиваються цифрові платформи з моніторингу доступності, зростає соціальна відповідальність бізнесу.

Подолання бар'єрів розвитку адаптивного туризму можливе лише за умови комплексного підходу, який передбачає інтеграцію політики безбар'єрності у всі рівні управління, розвиток державно-приватного партнерства, залучення міжнародних донорів та формування нової культури інклюзивності. Такий підхід дозволить перетворити адаптивний туризм із соціальної ініціативи на стратегічний напрям сталого відновлення та розвитку України.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ЯК ІНСТРУМЕНТУ СТАЛОСТІ

3.1. Стратегічні напрями інтеграції принципів сталого розвитку в адаптивний туризм

Після проведеного в попередньому пункті SWOT-аналізу та ідентифікації основних бар'єрів розвитку адаптивного туризму в Україні очевидним є те, що подолання існуючих проблем потребує комплексного, багаторівневого підходу. Його реалізація можлива лише за умови інтеграції принципів сталості, інклюзивності та безбар'єрності у державну політику, економічні стратегії та освітні програми. У сучасних умовах післявоєнного відновлення ці напрями набувають стратегічного значення, оскільки адаптивний туризм здатен не лише забезпечити соціальну інтеграцію, але й стати каталізатором економічного зростання та гуманітарного відновлення країни. На рис.3.1 нами наведено основні напрями імплементації принципів сталого розвитку у вітчизняний адаптивний туризм.

Одним із пріоритетних напрямів є нормативно-правове закріплення поняття «адаптивний туризм» та його відмежування від суміжних категорій – «доступний» і «інклюзивний» туризм. Законодавча дефініція повинна відображати специфіку туристичної діяльності, орієнтованої на осіб із особливими потребами, ветеранів, літніх людей та інші вразливі групи населення. Це дозволить створити правові передумови для формування системи державного моніторингу, ліцензування й сертифікації адаптивних туристичних послуг. Доцільним є внесення змін до Закону України «Про туризм» із закріпленням окремого розділу, присвяченого адаптивному туризму, що відповідатиме міжнародним стандартам, зокрема ISO 21902:2021 Tourism and Related Services – Accessible Tourism for All.

Рис.3.1. Стратегічні напрями інтеграції принципів сталого розвитку в адаптивний туризм

Складено автором

На інституційному рівні необхідно створити національну координаційну структуру з питань безбар'єрного туризму, що діяла б при Міністерстві економіки або в межах Державного агентства розвитку туризму. Її завданням має бути координація взаємодії між центральними органами влади, місцевими громадами, бізнесом і громадськими організаціями. Такий орган може виступати платформою для реалізації стратегічних проєктів, залучення міжнародної допомоги, а також забезпечення моніторингу відповідності туристичних об'єктів стандартам доступності.

Важливою передумовою подолання інфраструктурних бар'єрів є інтеграція принципів універсального дизайну у процес післявоєнного відновлення та реконструкції туристичних об'єктів. Україна має унікальну можливість реалізувати нову модель «розумної інфраструктури», орієнтованої на всіх користувачів. Для цього необхідно розробити державні будівельні норми, що передбачатимуть адаптацію не лише фізичних

просторів, але й цифрових сервісів – сайтів, мобільних застосунків, систем бронювання. Вдалим прикладом такої практики є досвід Норвегії, де Міністерство клімату і довкілля впровадило програму Universal Design 2025, що передбачає інтеграцію безбар'єрних стандартів у всі нові туристичні проєкти.

На економічному рівні ефективним інструментом може стати розвиток державно-приватного партнерства (ДПП) у сфері адаптивного туризму. Застосування механізмів ДПП дозволить залучити інвестиції для модернізації готельних комплексів, транспорту, санаторно-реабілітаційних закладів. Досвід Італії є показовим у цьому контексті: у рамках ініціативи «Accessible Italy» муніципалітети співпрацюють з приватними готельними мережами у створенні адаптованих туристичних маршрутів, фінансування яких частково покривається за рахунок туристичних податків. Аналогічна модель може бути застосована в Україні для Карпатського та Подільського туристичних кластерів.

Паралельно необхідно удосконалювати систему професійної підготовки кадрів. Вітчизняні університети мають включити до навчальних планів спеціальні курси з інклюзивного туризму, ерготерапії, психології комунікації з людьми з обмеженими можливостями. На рівні післядипломної освіти доцільно створити програми підвищення кваліфікації для гідів, менеджерів туризму, власників готелів та представників місцевих органів влади. У Канаді подібну модель реалізовано через програму «Tourism for All», де курси з інклюзивності є обов'язковими для сертифікації туроператорів.

Значну роль відіграє інформаційно-комунікаційна підтримка. Впровадження національної цифрової платформи «Inclusive Ukraine», яка б об'єднала дані про адаптовані туристичні об'єкти, маршрути, транспорт і сервіси, дозволить підвищити прозорість ринку та полегшить планування подорожей для людей з особливими потребами. Подібна система успішно функціонує у Великій Британії (VisitEngland Access Guide), де кожен

туристичний об'єкт має онлайн-профіль з детальними даними про рівень доступності.

Важливо також стимулювати розвиток соціального підприємництва у сфері адаптивного туризму. Грантові програми, пільгове оподаткування та пріоритет у державних закупівлях можуть стати потужним мотиваційним механізмом для бізнесу. У цьому контексті показовим є досвід Польщі, де реалізація програми «Turystyka bez barier» дозволила створити понад 200 соціальних стартапів у сфері адаптивних послуг. Український бізнес може наслідувати цей підхід, орієнтуючись на синергію соціальної відповідальності та економічної вигоди.

Порівняння міжнародних моделей розвитку адаптивного туризму, проведене в другому розділі, дає змогу виявити ключові закономірності та концептуальні підходи, які забезпечують високий рівень інклюзивності туристичних дестинацій. Світова практика свідчить, що успішне впровадження адаптивного туризму ґрунтується на системній взаємодії держави, бізнесу, громадських організацій та місцевих громад, а також на застосуванні універсального дизайну, цифровізації сервісів та стандартизації доступності.

З урахуванням актуальних трансформацій туристичної галузі України, особливо в умовах післявоєнного відновлення, адаптація цих моделей є надзвичайно цінною для формування національної системи доступного туризму. Узагальнені результати щодо можливості їх імплементації у вітчизняну практику наведено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Порівняння міжнародних підходів до розвитку адаптивного туризму та можливості їх імплементації в Україні

Країна / регіон	Основні ініціативи та програми	Інституційна підтримка	Елементи сталого розвитку	Приклади практичного впровадження	Можливості імплементації в Україні
Швеція	Tillgänglighetsstrategi för turism; Swedish	Міністерство підприємництва та	Екологічна сертифікація, участь	Гетеборг – лідер GDS Index;	Запровадження національного стандарту

	Welcome; Nordic Swan Ecolabel	інновацій, муніципалітети	громад, соціальна рівність	адаптована міська інфраструктура	доступності; створення системи сертифікації туристичних об'єктів; інтеграція універсального дизайну в ДБН; розвиток міських пілотних проектів (Львів, Київ)
Іспанія	Turismo Accesible para Todos; Accessible Spain Travel; аудити ISO 21902	Міністерство туризму, Фонд ONCE	Соціальна інтеграція, цифровізація, інклюзивність	Доступні пляжі Коста-Бланк и, цифрові карти доступності	Проведення незалежних аудитів доступності; впровадження мобільних додатків та інтерактивних карт; партнерство з громадськими організаціями людей з інвалідністю; адаптація пляжних зон Чорного моря
Канада	Accessible Canada Act; Parks Canada Accessibility Strategy	Федеральний уряд, провінційні ради	Екологічність, громадська участь, законодавча підтримка	Безбар'єрні маршрути в Банфі та Джаспері	Розроблення українського Закону про доступність у туризмі; створення державної програми грантів для адаптивних проектів; підвищення стандартів у заповідниках і нацпарках
Японія	Universal Tourism for All Ages; Barrier-Free Tourism	Міністерство інфраструктури і туризму	Технологічні інновації, інклюзія	Роботизовані гіди, додатки VoiceTra та NavCog; модернізація транспортних вузлів	Розробка цифрових інструментів навігації для маломобільних туристів; адаптація вокзалів та

					метро; впровадження сервісів розумної доступності у великих містах і дестинаціях
ЄС / ENAT	Pantou Directory; Accessible Tourism for All; V4A Initiative	Європейська комісія, ENAT	Єдині стандарти, партнерство, обмін досвідом	Сертифікація 2000+ підприємств	Створення Національного каталогу доступного туризму України; гармонізація із стандартами ISO 21902; приєднання України до ENAT на рівні держagenta

Складено автором

Досвід Швеції демонструє важливість інтеграції принципів універсального дизайну на рівні державної політики та міських стратегій, що може стати основою для формування українського стандарту безбар'єрної туристичної інфраструктури. Іспанська модель підкреслює роль цифровізації та активної участі громадських організацій, що визначає доцільність створення в Україні інтерактивних карт доступності й інституту незалежних аудитів туристичних об'єктів.

Канада пропонує приклад комплексного законодавчого регулювання доступності та державних програм підтримки бізнесу, що може слугувати дорожньою картою для створення українського Закону про доступність у туризмі та механізмів фінансування інклюзивних проєктів. Водночас Японія робить акцент на високотехнологічних рішеннях, які в українських умовах можуть бути імплементовані через створення мобільних навігаційних сервісів, адаптивних маршрутів і розумних інформаційних систем.

Спільний європейський досвід, сформований у рамках мережі ENAT, демонструє, що ефективність адаптивного туризму зростає завдяки міжнародним стандартам сертифікації, обміну практиками та широкому залученню приватного сектору. Гармонізація українських норм із ISO 21902 і

приєднання до ENAT підвищить рівень інтегрованості України у світову туристичну систему.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що імплементація міжнародних напрацювань створить підґрунтя для формування повноцінної національної системи адаптивного туризму. Це сприятиме відновленню туристичних дестинацій, посиленню їх конкурентоспроможності, забезпеченню соціальної рівності та відповідності глобальним стандартам сталого розвитку. Україні важливо поєднати європейські принципи доступності з національними потребами та умовами повоєнного відновлення, створивши гнучку й ефективну модель доступного туризму, орієнтовану на всі категорії населення.

Порівняльний аналіз свідчить, що найефективніші моделі розвитку адаптивного туризму поєднують три складові: нормативно-законодавче забезпечення, державну координацію та активну участь бізнесу і громадянського суспільства. Україна має всі передумови для адаптації цих підходів, проте ключовим завданням є створення стійкої інституційної основи, здатної забезпечити координацію дій на всіх рівнях управління.

На місцевому рівні стратегічним завданням є формування регіональних кластерів адаптивного туризму, особливо у західних областях, які мають розвинену природно-рекреаційну базу та відносну безпеку. Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська та Закарпатська області вже демонструють позитивні приклади, інтегруючи реабілітаційні програми для ветеранів у структуру туристичних продуктів. Розвиток таких кластерів дозволить створити робочі місця, залучити інвестиції та підвищити рівень соціальної згуртованості.

Важливо, щоб адаптивний туризм розглядався не лише як соціальна ініціатива, а як складова національної стратегії сталого розвитку. Його інтеграція у систему післявоєнного відновлення може стати важливим чинником соціальної стабільності, сприяти поверненню ветеранів до активного життя, стимулювати розвиток регіональних економік та формувати

позитивний міжнародний імідж України як держави, що ставить у центр уваги людину.

3.2. Концепція розвитку адаптивного туризму в Україні

Формування концепції розвитку адаптивного туризму в Україні є актуальним завданням сучасної державної політики, зорієнтованої на забезпечення сталого розвитку, соціальної інтеграції та рівних можливостей для всіх громадян. Адаптивний туризм, як складова системи інклюзивного суспільства, має не лише гуманітарне, але й стратегічне економічне значення, оскільки здатен активізувати внутрішній туризм, створити нові робочі місця, сприяти реабілітації осіб з інвалідністю та ветеранів війни, а також підвищити міжнародний імідж держави як соціально відповідального партнера.

Концептуальні засади розвитку адаптивного туризму в Україні повинні ґрунтуватися на принципах сталості, доступності, інклюзивності та міжсекторальної взаємодії. Цей напрям не може розглядатися ізольовано – він потребує інтеграції у загальну систему національної політики в галузі туризму, охорони здоров'я, соціального захисту, освіти та регіонального розвитку. З огляду на сучасні виклики, спричинені війною, демографічними змінами та процесом післявоєнного відновлення, адаптивний туризм набуває нової ролі – інструменту соціальної реконструкції, спрямованого на відновлення людського потенціалу та зміцнення психологічної стійкості суспільства.

У межах концепції доцільно розглядати адаптивний туризм як систему, що функціонує на трьох взаємопов'язаних рівнях – державному, регіональному та локальному. На державному рівні основними завданнями є розроблення нормативно-правової бази, визначення стандартів і критеріїв адаптивності туристичних об'єктів, а також створення інституційної структури для координації дій усіх зацікавлених сторін. На регіональному

рівні акцент робиться на розвитку кластерів адаптивного туризму – зокрема у Карпатському, Подільському, Поліському та Причорноморському регіонах, де існує поєднання природних, історико-культурних і лікувально-оздоровчих ресурсів. На локальному рівні концепція передбачає формування партнерств між громадами, бізнесом та громадськими організаціями, які безпосередньо працюють із людьми з обмеженими можливостями та ветеранами війни.

У цьому контексті варто звернутися до міжнародного досвіду, що демонструє різні моделі реалізації політики адаптивного туризму. Наприклад, у Канаді функціонує мережа Accessible Canada Experience, яка поєднує ініціативи держави та громадських організацій у створенні інтерактивних мап туристичних об'єктів, пристосованих для людей із різними потребами.

Україна, враховуючи власні соціально-економічні реалії, може адаптувати ці підходи з урахуванням пріоритетів післявоєнного відновлення. Зокрема, концепція розвитку адаптивного туризму має передбачати створення системи пільгового фінансування реконструкції туристичних об'єктів із впровадженням принципів універсального дизайну; запровадження державних грантів для соціальних підприємств, що працюють у цій сфері; розроблення національної цифрової платформи Inclusive Ukraine, яка забезпечуватиме інтеграцію даних про доступні туристичні маршрути, транспорт та сервіси.

Особливої уваги потребує людський вимір адаптивного туризму. Його ефективність неможлива без професійно підготовлених кадрів – менеджерів, гідів, операторів, медичних фахівців, які володіють знаннями у сфері інклюзії, ерготерапії, психології та кризової підтримки. У цьому аспекті актуальним є створення на базі провідних університетів спеціалізованих освітніх програм, спрямованих на підготовку кадрів для адаптивного туризму. Такі програми вже успішно реалізуються в Іспанії (університет Малаги, програма Turismo Accesible y Sostenible) і можуть бути адаптовані до українських умов.

Крім того, концепція розвитку адаптивного туризму повинна передбачати чітку систему індикаторів сталості, що дозволить оцінювати прогрес у цій сфері. До таких показників можуть належати частка адаптованих готелів, доступність транспорту, рівень підготовки персоналу, кількість регіональних програм підтримки, а також соціальні ефекти – рівень залучення людей з інвалідністю у туристичну діяльність та задоволеність якістю сервісу. Впровадження цих індикаторів забезпечить перехід від декларативних принципів до реальних управлінських рішень, базованих на даних і доказовій політиці.

На нашу думку, сучасні соціально-економічні виклики, пов'язані з повномасштабною війною, процесом післявоєнного відновлення та зростанням кількості осіб із особливими потребами, зумовлюють необхідність формування нової парадигми державної політики у сфері туризму. У цьому контексті адаптивний туризм розглядається не лише як галузь економіки, а як інструмент соціальної реабілітації, інклюзії та сталого розвитку територій.

Отже авторська *концепція розвитку адаптивного туризму в Україні* ґрунтується на інтеграції трьох базових складових – людиноцентризму, сталості та інноваційності.

Метою концепції є формування в Україні ефективної моделі адаптивного туризму, що сприятиме підвищенню якості життя населення, соціальній інтеграції осіб із інвалідністю, ветеранів війни, людей похилого віку, дітей з особливими потребами, а також забезпеченню сталого розвитку регіонів через розширення туристичних можливостей та залучення інвестицій.

Концепція спирається на принципи, визначені міжнародними актами, зокрема Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю (2006 р.), Глобальними критеріями сталого туризму (GSTC, 2023) та Європейською стратегією безбар'єрності (2021-2030). При цьому авторський підхід

доповнює ці принципи українським контекстом післявоєнної трансформації, де адаптивний туризм виступає елементом державної гуманітарної політики.

Основу концепції становлять три взаємопов'язані блоки: нормативно-інституційний, інфраструктурно-технологічний та соціально-освітній.

1. Нормативно-інституційний блок

Передбачає створення Національної стратегії розвитку адаптивного туризму України до 2035 року, затвердженої Кабінетом Міністрів. До її структури має входити окремий розділ у Державній стратегії розвитку туризму до 2030 року, який визначає адаптивний туризм як пріоритетний напрям сталого розвитку.

На базі Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ) пропонується створити Департамент адаптивного та інклюзивного туризму, який координуватиме політику у цій сфері. Він повинен забезпечити ліцензування туристичних операторів, сертифікацію об'єктів за критеріями доступності та ведення відкритого реєстру адаптованих туристичних ресурсів.

2. Інфраструктурно-технологічний блок

Ключовим напрямом є впровадження універсального дизайну в усі елементи туристичної інфраструктури – від транспорту та засобів розміщення до природних парків, музеїв і маршрутів. Для цього пропонується оновити державні будівельні норми (ДБН), розробивши окремий стандарт «ДБН В.2.2-Х: Туристичні об'єкти. Вимоги до безбар'єрності та адаптивності».

Важливою частиною концепції є створення національної цифрової екосистеми адаптивного туризму «Inclusive Ukraine», що включатиме інтерактивну мапу доступних об'єктів, систему бронювання, онлайн-консультації для туристів з особливими потребами та рейтинг адаптивних дестинацій. Цей ресурс має стати офіційним інформаційним інструментом держави у партнерстві з приватним сектором.

3. Соціально-освітній блок

Він охоплює підготовку кадрів для сфери адаптивного туризму на основі нових освітніх стандартів. До навчальних планів закладів вищої освіти слід інтегрувати дисципліни «Адаптивний туризм», «Інклюзивне управління DESTINATION», «Туристична ерготерапія», «Соціальний менеджмент у туризмі».

Окремо концепція передбачає розвиток соціального підприємництва у галузі адаптивного туризму через систему грантів, пільгового оподаткування та підтримку стартапів, які впроваджують інноваційні технології (сенсорна навігація, мобільні застосунки для людей з порушеннями зору чи слуху, VR-маршрути тощо).

Таблиця 3.2

Структурні елементи авторської концепції розвитку адаптивного туризму
України

Компонент концепції	Основний зміст	Очікувані результати	Міжнародні приклади, релевантні для України
Нормативно-інституційний	- Розроблення Національної стратегії адаптивного туризму України - Створення департаменту адаптивного туризму при ДАРТ - Впровадження стандартів ISO 21902 та системи сертифікації доступності	- Системне державне управління доступністю - Включення адаптивного туризму до державної політики сталого розвитку - Захищеність прав маломобільних груп	Іспанія: програма <i>Turismo Accesible para Todos</i> , підтримувана Міністерством туризму та Фондом ONCE. Канада: закон <i>Accessible Canada Act</i> як комплексна нормативна основа доступності. ЄС/ENAT: стандартизація та сертифікація “Accessible Tourism for All”.
Інфраструктурно-технологічний	- Впровадження універсального дизайну в туризмі - Оновлення ДБН щодо доступності - Створення цифрової платформи “Inclusive Ukraine” з	- Зростання рівня фізичної та цифрової доступності - Підвищення конкурентоспроможності туристичних дестинацій - Поліпшення міжнародного іміджу України	Швеція: стратегія доступності <i>Tillgänglighetsstrategi för turism</i> та сертифікація <i>Swedish Welcome</i> . Японія: цифрові сервіси VoiceTra, NavCog; бар’єр-фрі інфраструктура у Токіо та Кіото. Канада: адаптовані маршрути в

	інтерактивною картою доступності		нацпарках, платформа <i>Accessible Tourism BC</i> .
	• Адаптація транспортних вузлів і маршрутів		
Соціально-освітній	• Розвиток освітніх програм із адаптивного туризму • Підтримка соціального підприємництва • Підготовка кадрів у сфері доступності та інклюзії • Підвищення туристичної грамотності населення щодо інклюзивності	• Підвищення професійної компетентності фахівців • Формування спільноти інклюзивних підприємців • Зростання рівня соціальної інклюзії в туризмі	Іспанія: освітні програми й тренінги за участі Фонду ONCE.ES: практики ENAT, навчальні модулі з оцінювання доступності. Японія: підготовка персоналу для роботи в умовах безбар'єрного сервісу в програмах "Universal Tourism for All Ages".
Економіко-фінансовий (додано як важливий компонент)	• Запуск національної програми грантової підтримки для бізнесів, що адаптують інфраструктуру • Податкові стимули для підприємств, що впроваджують інклюзивні рішення • Державне замовлення на адаптивні туристичні продукти	• Мотивація бізнесу до інвестування в адаптивність • Ріст кількості доступних туристичних локацій • Розвиток малого та середнього підприємництва	Канада: грантові програми у провінціях ВС, Онтаріо, Квебек. Португалія (ЕС): державна програма "Turismo Acessível".
Комунікаційно-маркетинговий (додано як логічний елемент міжнародних практик)	• Просування бренду "Accessible Ukraine" • Публікація карт доступності та гідів • Маркетинг адаптивних продуктів для внутрішніх і	• Підвищення впізнаваності України як інклюзивної дестинації • Зростання туристичних потоків у сегменті маломобільних туристів	Швеція: промоція інклюзивних дестинацій у рейтингах GDS Index. Іспанія: <i>Accessible Spain Travel</i> як інформаційна та маркетингова платформа.

	міжнародних туристів		
--	----------------------	--	--

Складено автором

Реалізація запропонованої концепції передбачає створення цілісної системи адаптивного туризму, яка об'єднає державні інституції, бізнес, освітні установи та громадянське суспільство. Очікується, що до 2035 року частка доступних туристичних об'єктів в Україні може зрости до 70-80%, а кількість туристів з особливими потребами, які користуються адаптованими послугами, – до 1,5-2 млн осіб на рік.

Крім того, впровадження концепції сприятиме активному розвитку реабілітаційного туризму для ветеранів війни, стимулюватиме регіональну економіку, зокрема в Карпатах і на Поділлі, а також зміцнить позиції України у міжнародних рейтингах сталого туризму.

Запропонована концепція розвитку адаптивного туризму в Україні є комплексною моделлю, яка поєднує соціальні, економічні та екологічні аспекти сталого розвитку. Її реалізація забезпечить не лише інтеграцію вразливих груп у туристичну сферу, але й трансформацію туризму у потужний інструмент гуманітарного та економічного відновлення країни. Вона відповідає європейським стандартам безбар'єрності, але має власну ідентичність – орієнтацію на людину, інновації та національні цінності.

Таким чином, адаптивний туризм у запропонованій концепції постає як модель «туризму для життя», де головним критерієм успіху є не лише прибутковість, а здатність створювати умови для самореалізації, гідності й активної участі кожного громадянина у соціальному просторі країни.

Таблиця 3.3

План реалізації авторської концепції розвитку адаптивного туризму в Україні
(2025-2035 рр.)

№	Етап реалізації	Зміст основних заходів	Тривалість (роки)	Орієнтовний обсяг фінансування, млн грн	Джерела фінансування	Основні виконавці
1	Нормативно-правовий та	Розроблення «Національної стратегії	2025–2026	40	Державний бюджет, міжнародна	Мінкультури, ДАРТ, Комітет ВР з питань

	інституційний етап	розвитку адаптивного туризму до 2035 р.», внесення змін до Закону України «Про туризм», створення Департаменту адаптивного туризму при ДАРТ			технічна допомога (UNDP, USAID)	соціальної політики
2	Стандартизація та нормативне забезпечення інфраструктури	Розроблення та затвердження нового стандарту «ДБН В.2.2-Х: Туристичні об'єкти. Вимоги до безбар'єрності та адаптивності», аудит інфраструктури у 10 туристичних регіонах	2026–2028	180	Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР), місцеві бюджети	Мінрегіон, ДАРТ, обласні адміністрації
3	Інфраструктурна модернізація	Адаптація транспортних вузлів, готелів, музеїв, природних парків; облаштування адаптивних маршрутів; встановлення тактильних і цифрових навігаційних систем	2027–2032	2 800	ДФРР, державно-приватне партнерство, інвестиційні фонди ЄС	Мінінфраструктури, місцеві громади, приватний сектор
4	Цифровізація та інновації	Створення національної платформи «Inclusive Ukraine»: інтерактивна мапа, мобільний додаток, онлайн-база	2026–2028	120	Державний бюджет, донорські програми (EU4Digital, UNICEF)	ДАРТ, Міністерство цифрової трансформації

		об'єктів, система бронювання для осіб з інвалідністю				
5	Освітньо-кадровий розвиток	Впровадження курсів з адаптивного туризму у ЗВО, підготовка гідів і менеджерів, створення сертифікаційної програми для туроператорів	2025–2030	75	МОН, міжнародні гранти Erasmus+, місцеві бюджети	Університети, професійні асоціації
6	Розвиток соціального підприємництва	Підтримка стартапів, створення пільгових кредитів, грантові програми для МСП, що працюють у сфері інклюзивного туризму	2027–2035	450	Державна програма «Україна без бар'єрів», ЄБРР, донорські фонди	Мінекономіки, торгово-промислова палата
7	Маркетинг та міжнародна інтеграція	Просування бренду «Accessible Ukraine» на міжнародному ринку, участь у виставках, співпраця з UNWTO, підписання меморандумів з країнами ЄС	2028–2035	110	ДАРТ, Міністерство закордонних справ, ЄС (Interreg Europe)	ДАРТ, МЗС, туристичні асоціації
8	Моніторинг та оцінка ефективності	Створення системи показників (KPI), щорічні звіти щодо рівня доступності, публікація рейтингу адаптивних дестинацій	2029–2035	25	Державний бюджет, аналітичні гранти	ДАРТ, Національний інститут стратегічних досліджень

Складено автором

Підсумкові показники реалізації концепції.

1. Тривалість програми: 10 років (2025–2035 рр.)

2. Загальний орієнтовний бюджет: близько 3,8 млрд грн

3. Очікувані результати:

- Підвищення рівня доступності туристичної інфраструктури до 75% у ключових регіонах
- Створення понад 12 тис. робочих місць у сфері адаптивного туризму
- Зростання туристичних потоків осіб з особливими потребами на 150–200%
- Формування позитивного міжнародного іміджу України як країни інклюзивного та сталого туризму

Запропонований план реалізації концепції базується на поетапному підході, який поєднує державне регулювання, інвестиційну підтримку та міжнародне партнерство. Перші два етапи (2025-2028 рр.) мають переважно інституційний і нормативний характер, створюючи фундамент для системної модернізації галузі. У середньостроковій перспективі (2027-2032 рр.) основна увага зосереджується на технічній адаптації інфраструктури, впровадженні цифрових рішень та розвитку людського капіталу.

Фінальна фаза (2032-2035 рр.) передбачає оцінку ефективності, маркетингове просування бренду «Accessible Ukraine» та інтеграцію до міжнародних програм сталого туризму. Очікується, що реалізація цієї концепції дозволить Україні перейти від декларативного підходу до фактичної безбар'єрності туристичного середовища, що відповідає європейським стандартам та національним пріоритетам післявоєнного відновлення.

Запропонована концепція розвитку адаптивного туризму формує цілісну рамку модернізації туристичної сфери України, яка відповідає сучасним глобальним тенденціям інклюзії, цифровізації та сталості. Її комплексний характер дозволить інтегрувати соціальні, інфраструктурні, технологічні та управлінські компоненти в єдину ефективну систему, що

забезпечить поступовий, але незворотний перехід туристичної галузі до стандартів безбар'єрності, орієнтованих на потреби людини.

Дорожня карта на 2025-2035 рр. передбачає логічну послідовність дій – від формування інституційного каркасу та нормативних стандартів до масштабної інфраструктурної модернізації та цифровізації, що дозволяє забезпечити узгоджений поступ галузі та уникнути фрагментарності рішень. Особливо важливим є створення нового Департаменту адаптивного туризму при ДАРТ та розроблення Державних будівельних норм щодо вимог доступності – ці елементи виступають інституційними точками опори для довгострокових змін.

Впровадження концепції сприятиме не лише інклюзивності, але й значним економічним ефектам. Підвищення рівня доступності інфраструктури, зростання туристичних потоків осіб з інвалідністю та розвиток соціального підприємництва створюватимуть нові ринки, робочі місця й інвестиційні можливості. Водночас цифрові рішення на кшталт платформи Inclusive Ukraine забезпечать прозорість, відкритість та міжнародну інтегрованість туристичного простору.

У міжнародному вимірі реалізація концепції перетворить Україну на активного учасника європейської спільноти сталого та доступного туризму. Просування бренду «Accessible Ukraine» та участь у програмах UNWTO і ЄС зміцнять зовнішній імідж держави як демократичної, відкритої та орієнтованої на людину.

У соціальному аспекті концепція робить акцент на створенні туристичного середовища, яке ґрунтується на принципах гідності, рівності та активної участі всіх громадян. Туризм набуває гуманітарної функції – стає інструментом відновлення психосоціального благополуччя, інтеграції ветеранів, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих груп.

Таким чином, вищевикладене свідчить, що адаптивний туризм може стати одним із драйверів післявоєнного відновлення України, забезпечити

потужний соціальний та економічний мультиплікативний ефект і сформувати імідж держави як сучасної, інноваційної та справді безбар'єрної. Впровадження цієї моделі є не лише технічним завданням розвитку галузі, а стратегічним кроком до побудови інклюзивного суспільства, де кожен має право на подорож, відкриття та повноцінну участь у соціальному житті.

ВИСНОВКИ

1. Дослідження сутності та принципів сталого розвитку у сфері туризму дозволило визначити ключові напрямки, що забезпечують збалансовану взаємодію економічних, соціальних та екологічних аспектів. Встановлено, що впровадження сталого розвитку в туристичну діяльність сприяє не лише підвищенню якості туристичних послуг, але й формуванню відповідальної поведінки туристів та місцевих громад. Це створює основу для подальшої інтеграції адаптивного туризму як механізму, що враховує потреби всіх груп населення та зберігає довкілля.

2. Аналіз теоретичних основ адаптивного туризму показав його багатовимірний характер, який охоплює соціальні, економічні та медико-реабілітаційні аспекти. Визначено різновиди адаптивного туризму, включаючи рекреаційний, спортивний, культурний та оздоровчий, що дозволяє задовольняти потреби людей з різними фізичними та соціальними особливостями. Соціальна роль адаптивного туризму полягає у підвищенні якості життя, розвитку інклюзивного суспільства та зміцненні соціальної інтеграції.

3. Вивчення методологічних основ дозволило визначити критерії та індикатори, що відображають рівень сталості туристичних практик у сфері адаптивного туризму. Систематизація даних, використання кількісних та якісних методів дослідження, а також інтеграція міжнародних стандартів сприяють об'єктивній оцінці ефективності розвитку адаптивного туризму та дозволяють планувати стратегії його вдосконалення на національному рівні.

4. Аналіз міжнародного досвіду засвідчив ефективність інтеграції адаптивного туризму у стратегії сталого розвитку в країнах Європи та Північної Америки. Встановлено, що успішні практики включають створення інклюзивної інфраструктури, фінансову підтримку спеціалізованих програм та активне використання технологій для підвищення доступності послуг. Ці

приклади можуть слугувати моделлю для адаптації та розвитку українського ринку адаптивного туризму.

5. Дослідження сучасного стану інфраструктури показало обмежену кількість доступних туристичних об'єктів та сервісів для осіб з обмеженими можливостями в Україні. Незважаючи на окремі позитивні зрушення, спостерігається недостатня адаптація транспортної, готельної та рекреаційної інфраструктури, що значно обмежує можливості реалізації принципів сталого розвитку та інклюзивності у туристичній сфері.

6. Виявлено низку ключових проблем та бар'єрів, що стримують розвиток адаптивного туризму, серед яких: недостатнє фінансування, відсутність нормативно-правового регулювання, обмежена підготовка фахівців та низький рівень обізнаності суспільства. Усунення цих бар'єрів є необхідною умовою для створення інклюзивного туристичного середовища та ефективного впровадження принципів сталого розвитку.

7. Розроблено стратегічні напрями інтеграції сталих принципів у сферу адаптивного туризму, що передбачають підвищення доступності туристичних послуг, впровадження екологічно безпечних практик, розвиток навчальних програм для персоналу та активну комунікацію з місцевими громадами. Такий підхід забезпечує комплексну трансформацію туристичної галузі та формування інклюзивної, соціально відповідальної системи обслуговування.

8. Розроблена концепція розвитку адаптивного туризму в Україні визначає поетапні заходи та механізми їх реалізації, що включають модернізацію інфраструктури, державну підтримку інноваційних проектів та впровадження міжнародних стандартів доступності. Концепція створює підґрунтя для сталого розвитку туристичної галузі, підвищення соціальної інклюзії та формування позитивного іміджу України як дестинації, дружньої до всіх категорій туристів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про туризм: Закон України № 324/95-ВР (чинна редакція). Доступно через офіційний веб-портал законодавства: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>
2. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 366-р від 14 квітня 2021 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80/conv#Text>
3. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання : Закон України від 5.06.2014 р. № 1324-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18#Text>
4. Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні : Указ Президента України від 3.12.2020 р. № 533/2020. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5332020-35809>
5. Про затвердження критеріїв доступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення приміщень, що надаються дільничним виборчим комісіям звичайних виборчих дільниць для організації їх роботи та проведення голосування : Постанова Кабінету Міністрів України від 9.10.2020 р. № 962. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-2020-%D0%BF#Text>
6. Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар'єрна Україна» : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 р. № 784. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/232167617>
7. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6.10.2005 р. № 2961-IV. Дата оновлення: 01.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#n16>

8. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної підтримки культури, туризму та креативних індустрій : Проект Закону України № 3851 від 15.07.2020. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/3337>
9. Барна М.Ю., Тучковська І.І. Безбар'єрне середовище для осіб з інвалідністю в туризмі. Вісник ЛТЕУ. *Економічні науки*. 2020. № 61. С. 5-11.
10. Безугла Л., Куваєва Т., Герасименко Т. Проблеми та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні та Європі. *Економіка та суспільство*. 2022. (43). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-3>
11. Безугла Л.С., Белобородова М.В., Герасименко Т.В. Формування інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2022. 2(6), С. 20-25. [https://doi.org/10.32782/2708-4949.2\(6\).2022.4](https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(6).2022.4)
12. Безбар'єрний туризм в умовах сьогодення: глобальні виклики для України та світу. URL: <https://hellper.com.ua/product/tezi-bezbaryernij-turizm-v-umovax-sogodennya-globalni-vikliki-dlya-ukra%D1%97ni-ta-svitu/>
13. Гапоненко Г.І.; Євтушенко О.В.; Шамара І.М. Безбар'єрне середовище як передумова сталого розвитку туризму в Україні. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносин. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2025 № 21.
14. Кочубей Т. Загальні засади створення безбар'єрного середовища для людей з інвалідністю. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8. № 2. Р. 204–214. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/24473>
15. Критерії Глобальної ради зі сталого розвитку туризму. URL: <https://www.gstc.org/wp-content/uploads/GSTC-Destination-Criteria-Indicators-UKRAINIAN.pdf>
16. Методичні рекомендації з питань формування безбар'єрності в туризмі. ДАРТ. URL:

https://drive.google.com/file/d/1sGn4DpjrSjohyq1n8v_AyxSQdlCtzm7k/view?usp=sharing.

17. Наливайко Л. Р. Марценюк Л. В. «Безбар'єрна Україна»: проблеми та перспективи. *Нове українське право*, 2023. Вип. 4. С.82–93.
18. Опитування ДАРТ щодо стану фізичної доступності засобів розміщення у регіонах України. URL: <https://drive.google.com/file/d/1oNpD5Y4dlCvtYbpF099tmoJN0aPS24Ak/view?usp=sharing>
19. Острянин С.О., Безугла Л.С., Белобородова М.В., Кулівар В.В. Економічні стратегії розвитку інклюзивного туризму для реабілітації та реінтеграції ветеранів: сучасні виклики та перспективи. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2024. №2. С. 184-196. <https://doi.org/10.33271/ebdut/86.184>
20. Слободян Л. Я. Концепт «безбар'єрність» як об'єкт дослідження. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*, 2024. №11. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-05>
21. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року : проект / розробники: експертне коло за підтримки Програми розвитку ООН в Україні та ГЕФ. Київ, 2017. 51 с. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/strateghiya-staloho-rozvytku-ukrayin-y-do-2030-roku>
22. Хрущ Ю.М., Іванова В.М., Медведський Р.С. (2017). Туризм для інвалідів: сучасні підходи до визначення поняття. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/bbbc9b4d-309c-46c1-a090-3de478ed00d2/content>
23. Accessible Tourism in Japan: Expectations vs. Reality. Insights from 221 Overseas Visitors with Disabilities from 35 Countries. URL: <https://www.tourism.jp/en/tourism-database/studies/2024/12/barrier-free-tourism/>

24. Accessible Spain Travel. URL: <https://www.accessiblespaintravel.com/accessible-holidays-spain/>
25. Accessible Tourism British Columbia. URL: <https://www.destinationbc.ca/contact-us/>
26. Accessibility for the Disabled. A Design Manual for a Barrier Free Environment. United Nations. Enable. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/enable/designm/index.html>
27. Aitchison, C. (2003). From leisure and disability to disability leisure: developing data, definitions and discourses. *Disability & Society*, 18(7), 955–969. <https://doi.org/10.1080/0968759032000127353>
28. Alqarni, T. M., Hamadneh, B. M., & Abduh, Y. M. B. (2023). Tourism marketing for accessible tourism (tourism for persons with disabilities) in the Kingdom of Saudi Arabia. *Journal of Law and Sustainable Development*, 11(12), e2432. <https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i12.2432>
29. Boto-García, D. & Pérez, L. (2023). The effect of high-speed rail connectivity and accessibility on tourism seasonality. *Journal of Transport Geography*, 107, February 103546. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2023.103546>
30. Bowtell, J. (2015). Assessing the value and market attractiveness of the accessible tourism industry in Europe: a focus on major travel and leisure companies. *Journal of Tourism Futures*. 1(3), 203-222. <https://doi.org/10.1108/JTF-03-2015-0012>
31. Buhalis, D., Eichhorn, V., Michopoulou, E. & Miller, G. (2005). Accessibility market and stakeholder analysis, OSSATE project, University of Surrey, Guildford. URL: https://www.accessibletourism.org/resources/ossate_market_analysis_public_final.pdf
32. CBI (2022). The European market potential for accessible tourism. URL: <https://www.cbi.eu/market-information/tourism/accessible-tourism/market-potential>
33. Convention On The Rights Of Persons With Disabilities (CRPD). United Nations. Department of Economic and Social Affairs. Social Inclusion.

URL: <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd>

- 34.Darcy, S. and Buhalis, D. (2011). Introduction: from disabled tourists to accessible tourism. Accessible Tourism: Concepts and Issues, pp. 1-20.
<https://doi.org/10.21832/9781845411626-004>
- 35.Darcy, S., McKercher, B. and Schweinsberg, S. (2020). From tourism and disability to accessible tourism: a perspective article. Tourism Review, Vol. 75 No. 1, pp. 140-144. <https://doi.org/10.1108/TR-07-2019-0323>
- 36.Design for All. URL: <https://designforall.org/>
- 37.Eichhorn, V. (2014). Economic impact and travel patterns of Accessible Tourism in Europe. Final Report.
URL: https://www.researchgate.net/publication/264522053_Economic_Impact_and_Travel_Patterns_of_Accessible_Tourism_in_Europe_Full_Report
- 38.ENAT (2024). Projects and Good Practices.
URL: https://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.enat_projects_and_good_practices.2328
- 39.ENAT (2025) European Network for Accessible Tourism. URL: https://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.who_we_are
- 40.European Commission (2020). European Commission activities and support measures in the area of accessible tourism for all.
URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/disability/union-equality-strategy-rights-persons-disabilities-2021-2030/european-accessibility-act_en
- 41.European Commission (2024). Tourism for all. Accessible tourism.
URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/accessibility_en
- 42.Eurostat (2024). URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- 43.EU tillgänglighetsdirektiv 2025: Praktisk guide för svenska företag.
URL: <https://www.selma.se/artiklar/eu-tillganglighetsdirektiv-2025-praktisk-guide-for-svenska-foretag>

44. Global Destination Sustainability Index 2025. URL: <https://www.gds.earth/index/>
45. ISO (2021). International Standard ISO 21902. Tourism and related services - Accessible tourism for all - Requirements and recommendations. URL: <https://cdn.standards.iteh.ai/samples/72126/810737515df64675824b822a2a4ab456/ISO-21902-2021.pdf>
46. Ivanova, O., & Senkiv, M. (2019). Accessible tourism for all in the European union. *Visnyk Kyivskogo nacionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Geografiya*, 1(74), 66-74. <http://doi.org/10.17721/1728-2721.2019.74.12>
47. Kalaitan, T., Hrymak, O., Kushnir, L., Kondrat, I., & Yaroshevych, N. (2023a). Shadow economy in the hospitality industry. Ways of it's educe in Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2(49), 300–312. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.49.2023.4002>
48. Parfinenko A., Sokolenko L., Bielialov T., Karpenko N. [Sustainable Development of World Tourism Based on the Strategic Management](#). *Academy of Strategic Management Journal*. Vol. 18, Special Issue 1, 2019.
49. *Parks Canada Accessibility Strategy*. URL: <https://parks.canada.ca/agence-agency/plan-action>
50. SATD (2024). 70th Meeting of the United Nations Commission on Tourism: The Road to Recovery. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/70-te-zasidannya-ievropeyskoyi-komisiyi-o-on-turizm-shlyah-do-vidnovlennya>
51. Shpak, N., Kulyniak, I., Novakivskyi, I., & Oleksiv, I. (2023). Clusterization in Tourism Development Level's Assessment of Regions: Example of Ukraine. *Journal of Tourism and Services*, 14(26), 45–56. Retrieved from <https://doi.org/10.29036/jots.v14i26.444>
52. Takayama Declaration (2009). Takayama Declaration on the Development of Communities-for-All in Asia and the Pacific. URL: https://www.accessibletourism.org/resources/takayama_declaration_top-e-fi_n_171209.pdf

- 53.UNWTO (2020). UNWTO and fundación ONCE deliver international recognition of ‘accessible tourist destinations’ at fitur. NEWS RELEASE. MADRID, 24 JAN 2020.
URL: <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-01/24012020-ATD-FITUR-EN.pdf>
- 54.UNWTO, ONCE (2020). How to apply ISO Standard 21902 “Accessible tourism for all”. Recommendations for key players in management of natural resources.
URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2023-09/Natural-es-ING_ACC.pdf?VersionId=qV5rm1w0Q2EqqUA5x0xSSQI6PytGPutk
- 55.USAID, NTOU (2024). Strategic Roadmap for the Recovery of Small and Medium-Sized Businesses in the Tourism and Hospitality Sector in 2023-2033.
URL: <https://ntou.ua/assets/files/ntou-library-small-and-medium-sized-businesses-recovery.pdf>
- 56.World Commission on Environment and Development. (1987). *Our common future: Report of the World Commission on Environment and Development* (A/42/427). Oxford University Press. Retrieved from <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- 57.World Tourism Organization. (1999). *Global Code of Ethics for Tourism*. Adopted by the XIII UNWTO General Assembly, Santiago, 1 October 1999. United Nations World Tourism Organization. Retrieved from <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2019-10/gcetpassportglobalcodeen.pdf>
- 58.World Tourism Conference. (1980). *Manila Declaration on World Tourism* (adopted 10 October 1980). World Tourism Organization. Retrieved from <https://www.univeur.org/cuebc/downloads/PDF%20carte/65.%20Manila.PDF>